

PROF. FABRICE POLDERMAN

Ambitieuus en mysterieus

door
Karel DE CLERCK

Gent
Archief UG
St.-Pietersnieuwstraat 25
2005

D/2005/2467/1

ISBN: 90-75184-47-6

NUR: 621

Grafische realisatie:

Color Graphics nv, Jan Samijnstraat 17,

9050 Gentbrugge. Tel. 09/210.74.74

info@color-graphics.be, www.color-graphics.be

PROF. FABRICE POLDERMAN

Ambitieux en mysterieus

UIT HET VERLEDEN VAN DE RUG

Nr. 44

PROF. FABRICE POLDERMAN

Ambitieux en mysterieus

door
Karel DE CLERCK

Gent
Archief UG
St.-Pietersnieuwstraat 25
2005

*Portret van Fabrice Polderman door Gustave Van de Woestyne.
Museum voor Schone Kunsten, Gent.
© SABAM Belgium 2004.*

Lijst van gebruikte afkortingen	8
Woord vooraf	9
Nieuwpoort	11
Brugge	15
Engeland en Wales	31
Gent en Brussel	37
Brazilië	65

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AMVC: Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven

ARUG: Archief Universiteit Gent

RAB: Rijksarchief Brugge

SAB: Stadsarchief Brugge

SAL: Stadsarchief Lokeren

UB Gent: Universiteitsbibliotheek Gent

Toen ik drie jaar geleden archiefonderzoek begon met het oog op een schets van 75 jaar pedagogische wetenschappen aan de Gentse universiteit (gepubliceerd als nr. 43 in deze reeks), kwam ik onder de indruk van de doorslaggevende rol die bij de oprichting van het hoger instituut voor opvoedkunde was gespeeld door Fabrice Polderman, hoogleraar Duitse literatuur in onze faculteit letteren en wijsbegeerte, maar in die periode ook kabinetschef van onderwijsminister Camille Huysmans.

Het verwonderde mij dat ik eigenlijk zo weinig wist over die man. En blijkbaar was ik niet de enige in dat geval. Dat intrigeerde mij. De nieuwsgierigheid groeide naarmate documenten gevonden werden. Stukje bij beetje kon ik de levensloop van een rusteloze en raadselachtige Polderman reconstrueren.

Het resultaat van een lange en moeizame zoektocht kan men in de vijf volgende hoofdstukken lezen.

Zonder de medewerking van velen had ik mijn doel nooit bereikt. Daarom wil ik heel speciaal woorden van dank richten tot de personeelsleden van het Archief van de Universiteit Gent, van het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, van het Stadsarchief Brugge, van het Stadsarchief Lokeren, van de Universiteitsbibliotheek Gent, van het Rijksarchief Brugge en van het Provinciaal Archief West-Vlaanderen.

In de jaren tachtig van de negentiende eeuw is het toerisme aan onze Noordzeekust nog een elitaire bedoening. Voornamelijk Oostende en Blankenberge weten "le beau monde" aan te trekken en ontwikkelen zich geleidelijk tot bloeiende badplaatsen. Een vissersstadje als Nieuwpoort daarentegen ("une petite ville calme et silencieuse")¹ geeft blijk van weinig initiatief en moet bovendien de nadelen van zijn ligging ondervinden: strand en duinen zijn "als een eenzaam, afgezonderd gebied op een half uur verwijderd".² Van toeristische activiteiten (weliswaar in beperkte mate) kan pas gesproken worden, wanneer de Doornikse familie Crombez, eigenaar van nagenoeg alle gronden tussen Nieuwpoort en de zee, enkele villa's en hotels laat bouwen in "Nieuport-Bains". Het is echter meteen duidelijk, dat de familie Crombez uitsluitend oog heeft voor mensen die "naam of standing" bezitten en tevens "goed aangeschreven" staan.³ Zo ontstaat een kloof, die trouwens in de loop der jaren steeds dieper wordt, tussen Nieuwpoort-Stad (de "volksklasse") en Nieuwpoort-Bad (de "gegoede stand").

Scherpe tegenstellingen zijn in die periode ook te bespeuren op een heel ander vlak (niet enkel in West-Vlaanderen, maar in alle provincies): sedert de parlementsverkiezingen van 1878 leven katholieken en liberalen zowat op voet van oorlog. Het radicaal-liberaal kabinet (1878-1884), met Hubert Frère-Orban als regeringsleider en Pierre Van Humbeëck als onderwijsminister, ontketent een schoolstrijd door de macht van de kerk aan banden te leggen en het toezicht over het onderwijs in handen te geven van de staat. Bovendien wordt het aantal rijkscholen vermeerderd. Sinds de eerste wet op het middelbaar onderwijs (1850) telt ons land tien koninklijke athenea en vijftig rijksmiddelbare scholen voor jongens. Een wet van 1881 maakt het de liberale regering mogelijk twaalf nieuwe athenea op te richten, het aantal middelbare scholen voor jongens op honderd te brengen en vijftig middelbare scholen voor meisjes te creëren.

Het kleine Nieuwpoort mag niet klagen: in de jaren vijftig kreeg het al een rijksmiddelbare school voor jongens, nu wordt daar een rijksmiddelbare school voor meisjes aan toegevoegd; beide instellingen hebben tevens een voorbereidende afdeling. De ongeveer 3.100 inwoners van Nieuwpoort kunnen hun kinderen ook inschrijven in een gemeen-

telijke jongensschool, een gemeentelijke meisjesschool, een college, een muziekschool, een "navigatie-school", een "teken- en bouwkundige school". Minister Van Humbeëck en provinciegouverneur Heyvaert (eveneens een liberaal) laten niets onverlet om er het openbaar onderwijs te laïciseren en de neutraliteit van de leerkrachten te controleren. Zowel de bisschop als de plaatselijke geestelijkheid gaan in het offensief en dreigen ermee de sacramenten te weigeren aan ouders of leerkrachten die kiezen voor "goddeloze scholen". In die agressieve en vijandige sfeer krijgt de voorbereidende afdeling van de rijksmiddelbare school voor jongens vanaf januari 1882 een nieuwe onderwijzer: Louis Polderman. De weddellijsten vermelden dat hij een jaarlijks loon ontvangt van 1.600 fr. als "instituteur" en 300 fr. als "maître de gymnastique".⁴ In 1881 heeft Polderman al meegewerkt aan *De Volksschool*, een maandblad "ter bevordering van onderwijs, opvoeding en Vlaamsche letterkunde", met een redactie van voornamelijk jonge onderwijzers die geïnspireerd worden door de pedagogische opvattingen van August Jozef Germain, hoofdinspecteur in West-Vlaanderen, maar door minister Van Humbeëck in 1878 bevorderd tot directeur-generaal voor het lager onderwijs. Waarschijnlijk via dat kanaal wordt Polderman aan de betrekking in Nieuwpoort geholpen. Louis (officieel: Carolus Ludovicus) vestigt zich als vrijgezel in Nieuwpoort, maar houdt contact met de familie in Lauwe, vooral met zijn broers Ferdinand en Henri die ook in het onderwijs staan. Hijzelf is er geboren op 24 februari 1853. In het nabijgelegen Wevelgem leert hij in de jaren tachtig een jonge onderwijzeres kennen: Marie (officieel: Maria Carolina) Thevissen. Zij is geboren op 1 juni 1862 in de Limburgse grensgemeente Kessenich⁵, maar als twintiger verhuist zij met haar moeder (inmiddels weduwe) en haar broer Martin, die voor onderwijzer studeert, naar het West-Vlaamse Wevelgem. Waarom Limburg verlaten wordt, komen we niet te weten. Wel staat vast, dat Louis Polderman en Marie Thevissen na enige tijd van plan zijn in het huwelijksbootje te stappen. Op 20 januari 1885 is het zover: in het gemeentehuis van Wevelgem wordt het paar in de echt verbonden door schepen Debrabandere. Drie broers (Ferdinand, Cyrille, Henri) van de bruidegom en één broer (Martin) van de bruid zijn als getuigen aanwezig. Marie laat zich vervolgens inschrijven in Nieuwpoort en gaat er nu bij Louis wonen. Vrij snel mogen zij zich verheugen op de komst van een eerste kind. Fabrice (officieel: Fabricius) ziet het levenslicht op 12 november 1885. Anderhalf jaar later (1 mei 1887) komt

Valère (officieel: Valerius) ter wereld. Na de twee broers volgt zus Juliette op 14 juli 1889. Vader Louis wil intussen zijn financiële positie verbeteren en onderzoekt de mogelijkheden van een mutatie naar een grotere school. In 1890 begint hij Brugge te verkennen.

Noten

- ¹ C. Wybo, *Nieuport. Ancien et moderne*, Lille – Paris – Bruges, [1904], p. 69.
- ² P. Declercq, *Nieuwpoort-Bad. Geschiedkundige schets van de badplaats*, Nieuwpoort, [1956], p. 48.
- ³ R. Dumon, *Geschiedenis van Nieuwpoort*, Langemark, 1989, p. 507.
- ⁴ RAB, Nieuwpoort, Modern Archief, Rijksmiddelbare Jongensschool, nr. 1445.
- ⁵ Kessenich wordt later deelgemeente van Kinrooi.

Net als Nieuwpoort heeft Brugge door de wet van 1850 een rijks-middelbare school voor jongens gekregen (eigenlijk een voortzetting en uitbreiding van de sedert 1842 bestaande "Ecole primaire supérieure"). In de voorbereidende afdeling van de school gaat onderwijzer Mestdagh vanaf oktober 1890 met pensioen. Hierover geïnformeerd stelt Louis Polderman zich kandidaat voor de vacante post. Het lukt hem: bij ministerieel besluit van 31 oktober 1890 wordt hij benoemd tot "instituteur et professeur de gymnastique en partage à l'école moyenne de l'état à Bruges".¹ Louis is een tevreden man, niet alleen wegens de promotie naar de hoofdplaats van de provincie, maar ook door de salarisverhoging. Nu bedraagt zijn jaarwedde 2.000 fr. als "instituteur" en 337,50 fr. als "professeur de gymnastique". Begin december 1890 kan het gezin Polderman van Nieuwpoort naar Brugge verhuizen. Intussen leert Louis ook zijn collega's kennen in de voorbereidende afdeling van de school: J. De Ceuninck, L. Robert, J. Pieters en J. Mesotten. Samen hebben zij tijdens het schooljaar 1890-1891 zorg te dragen voor 171 leerlingen. De middelbare afdeling telt 65 leerlingen. Uit het jaarverslag (d.d. 5 augustus 1891) van directeur L. Keersmaekers mag afgeleid worden dat de sfeer op school tot voldoening stemt: "L'ordre et la discipline ont régné dans les diverses classes de la section moyenne et de la section préparatoire. Très peu de punitions ont été infligées; ces punitions ont consisté surtout en devoirs extraordinaires ayant de l'utilité pour les élèves. A de rares exceptions près, les élèves se sont bien conduits à l'école et dans la rue. Tous les cours ont été donnés régulièrement. Les divers membres du personnel ont fait preuve de zèle et de dévouement dans l'accomplissement de leurs devoirs. La plupart des élèves ont fait des progrès très satisfaisants."²

Vader Polderman verwacht veel van Fabrice. Al vrij vroeg immers bespeurt hij ontluikende talenten. Hij aarzelt dan ook niet om, onder zijn toezienend oog, Fabrice de voorbereidende leerjaren van de rijks-middelbare school te laten volgen. Uit bewaarde verslagen mogen we concluderen dat Fabrice een voorbeeldige leerling is: zowel voor "application" als voor "conduite" krijgt hij telkens de vermelding "très bonne". Af en toe echter wordt ook genoteerd: "est souvent indisposé".³ Moeten vader en moeder zich bezorgd maken? Of gaat het om typische

kinderkwaaltjes?

In oktober 1897 voelt Fabrice (bijna twaalf jaar) zich alleszins fit genoeg om de oude humaniora in het koninklijk atheneum aan te vangen. Het atheneum, vlakbij de rijksmiddelbare school, ligt op amper tien minuten van het ouderlijk huis in de Ganzenstraat. De school heeft een rijke traditie en staat hoog aangeschreven bij de liberale Brugse burgerij. In de "humanités anciennes" kan gekozen worden uit twee afdelingen: de "grecque-latine" (met nadruk op de literaire vakken) en de "latine" (met nadruk op de wetenschappelijke vakken). Daarnaast kan men lessen volgen in de "humanités modernes", waar ook twee keuzemogelijkheden bestaan: een afdeling "scientifique" en een afdeling "commerciale et industrielle". Elke richting telt zeven leerjaren. Het totale aantal leerlingen schommelt tussen 140 en 150, maar stijgt elk jaar. De minst bevolkte afdeling is de "grecque-latine". Daar begint dus Fabrice Polderman in 1897, als leerling van de "septième". Tijdens zijn zevenjarige opleiding zal hij kennismaken met "les matières suivantes: la religion; le latin; le grec; le français; le flamand; l'allemand; l'anglais; l'histoire; la géographie; des notions sur les institutions constitutionnelles et administratives du pays; les mathématiques; les sciences naturelles; le dessin; la calligraphie; la musique; la gymnastique."⁴

Van meet aan onderscheidt Fabrice zich voor alle vakken. Of schoon (naar we vermoeden) het Frans niet de huistaal is in het gezin Polderman, zal Fabrice – jaar na jaar – "le premier prix" behalen voor "la langue française", zowel mondeling als schriftelijk. Zijn ouders, met een normaalschoolopleiding achter de rug, zorgen ongetwijfeld voor de nodige stimulans. Vader staat trouwens zelf dagelijks voor de klas; moeder blijft (sinds de verhuizing van Nieuwpoort naar Brugge) een betrekking in het rijksonderwijs ambiëren; dat plan laat ze echter varen, wanneer ze – tien jaar na de geboorte van Juliette – weer een kind verwacht: op 23 november 1899 wordt het gezin uitgebreid met zusje Alma (een naam die misschien Fabrice gekozen heeft?). Wat verder het beheersen en hanteren van de Franse taal betreft mogen we uiteraard niet uit het oog verliezen, dat in die periode het middelbaar onderwijs in Vlaanderen nog grotendeels op Franse leest is geschoeid. Dat stellen we ook vast in het Brugse atheneum, waar de meerderheid van de leerkrachten van de oude stempel is en dus argwanend staat tegenover de opkomst van "le flamand". Zelfs studieprefect Jean-Alphonse Willemaers laat geen gelegenheid voorbijgaan om de evolutie van het taalge-

bruik te betreuren. In zijn jaarverslag (d.d. 3 augustus 1899) kan men o.m. lezen: "Les progrès des élèves en littérature et rédaction françaises seraient plus satisfaisants si les programmes faisaient la part moins large à la langue neerlandaise."⁵

Laat Fabrice zich vooral inspireren door Franssprekende leraars als Gildard Van Ouytsel, Edmond Chot, Leopold Paulus en Arthur Daxhelet (auteur van een "Manuel de Littérature Française"), dan voelt hij zich toch ook aangetrokken door figuren als Julius Sabbe en Julius Pée, die zijn belangstelling voor Nederlandse en Duitse letterkundigen aanwakkeren. Sabbe profileert zich bovendien als mentor van Vlaamsgezinde jongeren die zich verenigen in het genootschap "De Van Maerlant's Zonen".⁶ Wanneer op zondag 30 juni 1901 het Brugse atheneum zijn vijftigjarig bestaan viert (met een academische zitting en met muziek, toneel en zang), dan behaalt Sabbe een symbolische overwinning. Het overwegend Franstalig feestprogramma biedt immers ook plaats voor liederen van Peter Benoit en voor een toneelspel in één bedrijf: "Het spreekuur van den dokter". De negen personages van dat stuk zijn gerekruteerd uit de hoogste jaren van het atheneum, maar opvallend is wel dat de jongste acteur (15 jaar) ... Fabrice Polderman is. Hij speelt de rol van Robert Henderson, de zoon van een "Engelschman".⁷

De jonge Fabrice weet nog op een andere manier de aandacht op zich te vestigen. In de door de wet van 1850 jaarlijks georganiseerde "Concours général de l'enseignement moyen", waaraan de beste leerlingen van Belgische colleges en athenea deelnemen, behaalt Fabrice telkens hoge cijfers. In 1901 (als leerling van de "quatrième des humanités grecques latines") wordt hij voor "composition française", met 80 punten, de eerste gerangschikt van 160 deelnemers. Tegelijk krijgt hij, met 78 punten, een eerste "accessit" voor "composition flamande". Het jaar daarop, in 1902, draait hij de rollen om: hij presteert iets minder voor Frans, maar schittert voor "composition flamande", want met 82 punten laat hij 140 mededingers achter zich en wordt bekroond met een "prix unique". Dat knap stuk werk herhaalt hij in 1903: nummer één, met 80 punten, voor "composition flamande"; nummer drie, met 76 punten, voor "composition française". Tijdens zijn laatste atheneumjaar ("classe de rhétorique") kan hij, om onduidelijke redenen, de hoge verwachtingen niet beantwoorden: in de "concours général" van 1904 moet hij zich tevredenstellen met 70 punten voor "composition française" en 67 punten voor "composition flamande".⁸

Misschien hebben familiale omstandigheden de prestaties wat naar omlaag geduwd? Enerzijds zijn in 1904 financiële inspanningen geleverd om het gezin te laten verhuizen van de Ganzenstraat naar de pas gebouwde "Villa Alma" in de Daverlostraat, net voorbij de Gentpoort (grondgebied Assebroek); anderzijds zijn er de toenemende gezondheidsklachten die vader Polderman nopen tot ziekteverlof en zullen leiden tot een vervroegd pensioen (medische attesten hebben het over "un dérangement d'estomac associé à un épuisement nerveux général").⁹

Een andere verklaring voor de lagere cijfers in 1904 mag wellicht gezocht worden bij Fabrice zelf. Zijn aanhoudende lust tot lezen, zijn brede belangstelling en zijn veelzijdige kennis doen de aandacht versnipperen en leiden tot rusteloosheid. Dus niet verwonderlijk dat Julius Pée, zijn leraar Duits, hem "een wandelende jood" noemt!¹⁰

Pée kent hem inderdaad het best, want Fabrice komt vaak over de vloer en hangt bij herhaling aan de alarmbel. Telkens als Fabrice in tijdnood geraakt (bijvoorbeeld wanneer in juli 1904 de eindexamens naderen), bestookt hij zijn leraar met brieven die de meest uiteenlopende vragen bevatten en die hij het liefst onmiddellijk beantwoord ziet. Uit beleefdheid voegt hij er dan wel aan toe: "Ik bid U mij te verontschuldigen dat ik weer met een heele boel werk afkom, maar ik kan me het best tot U richten om zekerheid te bekomen."¹¹

Dergelijke contacten zijn er veel minder met de vergrijsde Julius Sabbe en met "De Van Maerlant's Zonen". Wel laat hij sympathie blijken voor de pogingen van "De Goedendag" om wéér het overkoepelende orgaan te worden van de Vlaamsgezinde scholierenkringen in het rijksonderwijs. Dit tijdschrift, in 1891 gestart met een Brugse redactie en vanaf 1894 achtereenvolgens geleid door Gentse, Brusselse en Antwerpse leerlingen, is in 1901 ter ziele gegaan. Onder invloed van een groep Mechelse atheneumleerlingen krijgt "De Goedendag" in 1904 een tweede leven en komt de redactie opnieuw in Brugse handen. Vanaf februari 1904 zorgt drukker Camiel Moeyaert ervoor dat het blad maandelijks verschijnt. In geen enkel nummer treffen we de naam van Fabrice Polderman aan, maar volgens Robert Foncke (Mechelse leeftijdgenoot en latere collega van Fabrice) zijn de met F.F.A. en F. Afraja ondertekende artikels het werk van Polderman.¹² Door zich te vermommen achter een pseudoniem wekt hij misschien argwaan bij de redactie, want zijn stukken worden pas opgenomen in de jaargang 1905. Daar le-

zen we bijdragen over Julius De Geyter (januari 1905), over het XXVIIe taal- en letterkundig congres dat te Kortrijk plaatsvond en waar Julius Sabbe voorzitter was (februari 1905), over recent gepubliceerde toneelstukken (juni 1905), over Leo Tolstoj (ook in juni 1905), over Maxim Gorki (augustus 1905), over Reimond Stijns (oktober 1905) en over August Vermeylen (ook in oktober 1905).

Inmiddels heeft Fabrice Polderman zich in oktober 1904 laten inschrijven aan de Gentse universiteit voor de eerste kandidatuur "en philosophie et lettres". Hij volgt er colleges over Vlaamse taal- en letterkunde bij Willem De Vreese¹³, over Engelse taal- en letterkunde bij Henri Logeman¹⁴, over Duitse taal- en letterkunde bij André Bley¹⁵, over Franse literatuurgeschiedenis bij Ernest Discailles¹⁶, over Vlaamse literatuurgeschiedenis bij Paul Fredericq¹⁷, over algemene geschiedenis en Belgische geschiedenis bij Henri Pirenne¹⁸ en over psychologie bij Jules-Jean van Biervliet¹⁹. Tot de medestudenten van Fabrice horen o.m. Oscar De Gruyter (de latere stichter van het "Vlaamsche Volkstoneel"; nadien directeur van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg te Antwerpen) en Jozef Goossenaerts (geboren organisator en initiatiefnemer, vooral op het gebied van Vlaamse wetenschapsbeoefening). In juli 1905 wordt Fabrice, "avec grande distinction", toegelaten tot de tweede kandidatuur.

Julius Pée is nog steeds zijn steun en toeverlaat, maar de ijverige Fabrice weet zijn oud-leraar ook te overhalen om een gezamenlijk project uit te werken. Wanneer Pée in de zomer van 1905 onderhandelt met de Brugse drukker Camiel Moeyaert over de uitgave van twee vertalingen uit het Duits, groeit tegelijk een ander plan: de stichting van een "Nederlandsche Volksbibliotheek".²⁰ Een enthousiaste Fabrice zet er onmiddellijk zijn schouders onder en Pée is blij dat hij kan rekenen op zo'n begaafde student. De concrete afspraken worden vastgelegd in een overeenkomst, waar Moeyaert, Pée en Polderman op 29 december 1905 hun handtekening onder plaatsen. Pée en Polderman verbinden zich ertoe op vaste tijdstippen kopij te leveren en drukproeven te verbeteren; Moeyaert zal zich enkel bewegen op zijn vertrouwde terrein van drukken en uitgeven. Om de twee maanden zouden de beheerders van de "Nederlandsche Volksbibliotheek" minstens één boek op de markt moeten brengen, met een minimum van 800 bladzijden per jaar. Een gewaagde onderneming! Grijpen de heren te hoog? Fabrice twijfelt geen ogenblik aan het succes. Nog vóór het contract ondertekend wordt, is hij

(jongeling van 20 jaar) al op eigen houtje begonnen met het schrijven van brieven aan Vlaamse letterkundigen om hun medewerking te vragen. Hij maakt daarbij een vergelijking met de "Duimpjesuitgave" van de Maldegemse Victor De Lille, maar de Brugse reeks – zo laat hij op 13 oktober 1905 aan Lode Baekelmans weten – "zal veel keuriger uitgegeven worden, in ruimeren zin, met wijderen gezichtskring, en vooral met een meer degelijken inhoud dan dit met de Duimpjes – vooral in de laatste tijden – 't geval was."²¹ Ruim vier maanden later, op 26 februari 1906, meldt Fabrice aan Baekelmans dat de zaak "nogal goed vooruitgaat" en dat "het getal inschrijvingen loopt door de 300", maar "om ordentelijk voort te kunnen zou echter het getal 1000 moeten bereikt worden."²² Met dat doel stelt Fabrice (in overleg met Moeyaert) een prospectus op, waardoor belangstellenden geïnformeerd worden over de plannen, over de prijs van een abonnement (drie frank per jaar) en over de te verwachten publicaties. Het droombeeld van Fabrice is soms ver verwijderd van de werkelijkheid: de abonnees nemen niet toe in aantal; zij hebben in april 1906 nog geen enkel boek ontvangen (het contract belooft nochtans zes boekdelen per jaar); zij krijgen weliswaar een lijst van auteurs die hun medewerking hebben toegezegd (maar met wie nog geen schriftelijke overeenkomst is gesloten). Bovendien loopt de communicatie nogal mank tussen Fabrice en Moeyaert. Bij elke vertraging of klacht steken ze de schuld op elkaar. Wanneer Virginie Loveling een inlichting vraagt over het honorarium, dan antwoordt Moeyaert op 9 april 1906 dat Polderman eigenlijk bij haar moest komen, maar "nu is hij in verlof, wat ik zaterdag nog niet wist".²³ Twee maanden later zijn alle problemen blijkbaar nog niet van de baan, want op 12 juni 1906 schrijft Polderman aan Loveling: "De afdrukken zijn in handen van den Heer Moeyaert. Daar hij ze al een heele poos heeft – de oude geschiedenis! – vraag ik ze hem met dezelfde post direct terug. Want voor het oogenblik vind ik zoo goed als onmogelijk den tijd om tot bij hem eens aan te loopen en ze zelf weer te vragen. Bekom ik ze echter niet in de eerstvolgende dagen, dan doe ik het toch."²⁴ Het hele gedoe kadert in de moeizame onderhandelingen betreffende de eerste publicatie van de "Nederlandsche Volksbibliotheek". Virginie Loveling is, na enig aandringen, bereid gevonden om een manuscript²⁵ dat al ruim tien jaar in haar lade ligt, te laten uitgeven onder de titel "De groote manoeuvres", een roman die zich gedeeltelijk afspeelt in het militair kamp van Beverlo (Leopoldsburch). Moeyaert en Polderman zorgen ervoor, elk op

hun eigen manier, dat het boek aandacht krijgt in de pers. Overdrijving schuwen ze niet; Loveling noemen ze "een wereldberoemde schrijfster", "de oudste en ook de beste in de wereld van onze Vlaamsche letterkunde".²⁶ Na Virginie Loveling komt Omer Wattez aan de beurt. In de loop van 1906 verschijnt van hem "De Zwalmleeuwen" (enkele Vlaamse kranten tonen wat belangstelling), maar dan volgt een lange stilte. Alleen met Lode Baekelmans zal vanaf 1907 nog een drukke correspondentie gevoerd worden, vrij uitzichtloos weliswaar, want heel wat pogingen blijven ijdel en de meeste wensen gaan niet in vervulling. Enkele korte brieffragmenten ter illustratie: "Men zegt dat belofte schuld maakt, en 't spreekwoord voegt er zelfs nog wat bij ... Mag ik u dus eventjes aan uw woord herinneren, gegeven toen ik u vóór enkelen tijd te Antwerpen zag?" (Fabrice op 8 maart 1907); "Zend mij wat ge hebt aan onuitgegeven kopij, hoe meer hoe liever, natuurlijk. Dan kiezen we, zoo spoedig mogelijk." (Fabrice op 3 april 1907); "We hebben een paar bundels die hier wachten, maar zooals ik u schreef wensen we met u te beginnen." (Fabrice op 12 mei 1907); "Ik heb al lang gedacht je teken van leven te geven, maar ik weet zelf niet hoe de zaken zitten. Sinds een viertal weken ben ik naar Brugge niet meer geweest en heb alles aan de anderen overgelaten." (Fabrice in juli 1907); "Aan uw werk is nog niet gedrukt. Moeyaert is begonnen met een ander te drukken. Thans heeft hij een paar groote werken (kiezerslijsten, enz ...) die hem voor weken in beslag nemen." (Fabrice in augustus 1907). Maanden gaan voorbij en telkens heeft Fabrice wel een nieuw excuus.²⁷ Van uitstel komt afstel, moet een grimmige Baekelmans gedacht hebben. Op 26 februari 1908 herinnert hij Fabrice eraan, dat – volgens afspraak – alles zou geregeld zijn "na nieuwjaar", maar: "Sindsdien vernam ik weer niets meer ... en ik wil bepaald iets weten. Ik wend me dus tot u. Gij hebt me gevraagd, met u heb ik onderhandeld. Hoe staat het nu met de uitgaaf? Wanneer verschijnt het boek en wanneer zal men mij het honorarium doen toekomen?"²⁸ Fabrice poogt te sussen en antwoordt een maand later heel laconiek dat "men in onze wereld geduld noodig heeft"; dus: "maak er geen kwaad bloed in, 't komt wel al op zijn verhaal."²⁹ Er gebeurt evenwel niets, zodat Baekelmans op 4 augustus 1908 opnieuw ten aanval moet trekken: "Beslist wensch ik te weten wat men zinnens is. Verschijnt het boek niet kortelings, dan trek ik mijne toelating in en dit langs wettigen weg, onder voorbehoud van daarbij schade-loosstelling te eischen. 't Is mogelijk onaangenaam voor u en dat spijt

me, maar zoo laat ik me niet behandelen."³⁰ Het hoeft geen betoog: Fabrice heeft wéér te veel hooi op zijn vork genomen, heeft zichzelf en anderen een rad voor de ogen gedraaid en wordt nu in het nauw gedreven. Pas in 1910 zal hij erin slagen "Havenvolk en Sinjoren" (een verzameling schetsen van het leven in Antwerpen) te laten uitgeven bij drukker Camiel Moeyaert. Meteen de zwanenzang van de "Nederlandsche Volksbibliotheek" ... En een weinig cervolle overwinning voor Lode Baekelmans ...

Middelertwijl heeft Fabrice tal van andere zeeën bevaren. Na het behalen, in 1906, van "le grade de candidat en philosophie et lettres" ("avec grande distinction") begint hij de tweejarige doctoraatsopleiding in de afdeling "philologie germanique". Hij voelt er zich vooral aangetrokken door de professoren Paul Fredericq³¹ en Jozef Vercoullie³², beiden actief in de Vlaamse beweging en leidinggevend in het Willemsfonds. Waardering heeft hij eveneens voor de Luxemburger Pierre Hoffmann³³, die "histoire de la philosophie" doceert en bovendien "histoire de la pédagogie et méthodologie" (sedert de wet van 10 april 1890 te volgen door studenten die een aanstelling in het onderwijs ambiëren)³⁴. Fabrice wil uiteraard opvallen en doet dus méér dan van hem verwacht wordt. Net als tijdens zijn atheneumjaren (toen hij zich in de "concours général de l'enseignement moyen" herhaaldelijk wou meten met leerlingen van andere onderwijsinstellingen) poogt hij ook nu prijzen te winnen in de "concours universitaire". Jaarlijks kunnen immers studenten en pas afgestudeerden van de vier Belgische universiteiten "un mémoire" indienen en verdedigen ("en réponse à une des questions proposées", gepubliceerd in het staatsblad en ingedeeld volgens studiegebied). Laureaten van de "concours universitaire" krijgen een gouden medaille (ter waarde van 100 frank) en een prijs van 400 frank (hetzij baar geld, hetzij boeken). Tot verbazing van zijn studiegenoten en professoren beantwoordt Fabrice Polderman, kandidaat in de Germaanse filologie, tijdens het academiejaar 1906-1907, één van de "questions" in de groep "philologie romane". Zijn verhandeling over "Le symbolisme dans la littérature française contemporaine" wordt bekroond met 90 punten op 100. In de rangschikking eindigt Fabrice als eerste, samen met de Waal Lucien Thomas, die in 1904 zijn doctoraat in de Romaanse filologie behaald heeft aan de Luikse universiteit. Tijdens het academiejaar 1907-1908 herhaalt Fabrice zijn huzarenstukje: in de groep "philologie romane" dient hij "un mémoire" in, waarmee hij de ge-

vraagde opdracht uitvoert: "Faire l'histoire de la renaissance des lettres françaises en Belgique vers 1880". Andermaal valt hem de eerste prijs te beurt. Inmiddels is hij, in 1907, aan de Gentse universiteit ook geslaagd "avec grande distinction" voor de "première épreuve" van het doctoraat Germaanse filologie. De successen van Fabrice worden evenwel niet door al zijn professoren toegejuicht. Men heeft er blijkbaar moeite mee om de ongebruikelijke combinatie van Germaanse filologie en Romaanse filologie te accepteren. Of getuigen de prestaties van Fabrice van een zekere hoogmoed? En kunnen sommigen dat niet dulden? Zijn hoogleraar Duitse taal- en letterkunde, André Bley, steekt zijn onbehagen alleszins niet onder stoelen of banken. Het komt in 1908 herhaaldelijk tot aanvaringen, die door Fabrice als bedreigend worden aanvoeld en waarover hij met bitterheid reflecteert in zijn brieven aan Julius Pée³⁵ en Paul Fredericq³⁶. Hij kondigt zelfs aan dat hij zijn "grande distinction" mag vergeten, want "men zal mij een graad afnemen" en "Bley zal mij nog lang in z'n geheugen houden". Het vermoeden wordt bewaarheid: op 13 juli 1908 (de dag van de proclamatie) licht hij Pée er onmiddellijk over in dat hij slechts "onderscheiding" ("distinction") heeft gekregen, maar – zo voegt hij eraan toe – dat hem wel "de grootste onderscheiding" is toegekend voor de les ("une leçon publique sur un sujet désigné d'avance par le jury") die hij heeft gegeven met het oog op het verkrijgen van onderwijsbevoegdheid. Sarcastisch merkt hij op: "Het moet zijn dat er geen middel was om 'zwart' te zeggen, waar 20 mensen 'wit' zagen."³⁷ Zelfs zes maanden later kankert hij nog over de wijze waarop men hem in 1908 behandeld heeft: "Wat Bley gedaan heeft, is heel eenvoudig schoelje-achtig" blijft hij herhalen in zijn brieven aan Pée. En ook voor andere professoren is hij niet mals: "Hoeveel ploerterijen laten mensen zonder karakter straffeloos gebeuren! Een dier heeren zei me: 'Je hebt toch niet met messen gevochten met Bley. Ga dus naar hem toe, zeg hem, zweer hem dat ge slechts Duitsch zult doen voortaan, dat ge al uw ongelijk inziet, dat ge hem om raad komt vragen en beloof hem vast dat ge dien raad blindelings zult volgen'. Ik heb m'n hoed genomen en de deur toegekletst."³⁸ Paul Fredericq krijgt gelijkaardige brieven, waarin Fabrice "de oneerlijkheid" van Bley hekelt en verslag uitbrengt over het bekritisieren van "mijn neigingen en mijn gevoelens (alsof hij daar iets van af wist!)" en over de manier waarop hij is "uitgescholden, vooral mijn zoogezeide 'pretentie', die waarschijnlijk daarin bestaat dat ik hem niet voor onfeilbaar gehou-

den heb".³⁹ Ofschoon hij zich diep gekrenkt voelt, wil de eerzuchtige Fabrice zich toch niet gewonnen geven. Wanneer in het staatsblad de lijst verschijnt van de "questions" voor de "concours universitaire" van 1909, acht hij het ogenblik gekomen om deze keer mee te dingen in de groep "philologie germanique". Zint hij aldus op wraak? Hoe dan ook, aan het "ministère des sciences et des arts" bezorgt hij eind januari 1909 zijn "mémoire" ("en flamand"!), ter beantwoording van de opgave "Faire une étude sur les nouvelles de Th. Storm". De jury (voorgezeten door J. Kleyntjens, "inspecteur honoraire de l'enseignement moyen") buigt zich over zijn verhandeling en laat Fabrice op 6 juli 1909 naar Brussel komen voor "l'épreuve publique". Vermits Theodor Storm (1817-1888), zowel dichter als novellist, gerekend wordt tot de voorname groep van zgn. poëtische realisten in Duitsland, hecht de jury veel belang aan het oordeel van een deskundige als André Bley. En dus hebben we, onvermijdelijk, de poppen weer aan het dansen. Om een lang verhaal kort te maken: Fabrice Polderman, "n'ayant pas obtenu au moins les trois cinquièmes des points", komt niet in aanmerking voor een bekroning.⁴⁰

Inmiddels moet Fabrice er toch ook voor zorgen dat hij brood op de plank heeft. Van ergernissen alleen kan hij immers niet leven. Gedurende het schooljaar 1908-1909 zien we hem, als leraar Nederlands en Engels, aan het werk in het atheneum te Chimay. Hij logeert er in het hotel "Belle Vue" en beschouwt zijn verblijf aldaar als "een Babylonische gevangenschap". Dat schrijft hij althans aan Julius Pée, maar soms luiden de bewoordingen wat milder: "Hier gaat alles stillekens zijn alledaagschen gang. De prefect kwam heden in m'n klassen, hij verstaat geen woord Nederlandsch of Engelsch, maar was zeer tevreden."⁴¹ Paul Fredericq wordt eveneens op de hoogte gebracht: "Met het onderwijzen gaat het goed. De jongens, door den band, werken meer dan ik verwachtte; enkelen schrijven zelfs vloeiend Nederlandsch. Het smartelijkst doet zich het gebrek aan Nederlandsche boeken gevoelen. Een taal zonder 'lectuur' willen leeren, dat gaat niet. Ik leen uit, zooveel ik heb kunnen meebrengen, en bezit, maar dat is ver van toereikend te zijn, want ik heb rond de 90 leerlingen."⁴² De "gevangenschap" in het afgelegen Chimay duurt evenwel slechts enkele maanden; in de loop van maart 1909 wordt Fabrice Polderman bij ministerieel besluit aangesteld "en qualité de professeur intérimaire de langues germaniques" in het hem vertrouwde koninklijk atheneum te Brugge.⁴³ Hij neemt weer zijn

intrek in het ouderlijk huis, "Villa Alma" bij de Gentpoort, waar zijn vader (met vervroegd pensioen sinds 1905) nu een verzekeringskantoor heeft. Op het atheneum kan Fabrice zich moeiteloos aanpassen: hij vindt er heel wat oud-leraren terug en weet bovendien dat hij andermaal mag rekenen op de onvoorwaardelijke steun van Julius Pée. Na de zomervakantie van 1909 krijgt Fabrice echter te horen dat hij niet meer als leerkracht voor de klas moet staan; hij mag wel op het atheneum blijven "pour y remplir les fonctions de surveillant".⁴⁴ Voelt Fabrice dit aan als een verlaging in rang en is hij wéér ontgoocheld? Hij vraagt verlof zonder wedde en ontvangt begin oktober 1909 een ministeriële brief, waarin hem "un congé d'un an, sans traitement, est accordé, pour motif de convenances personnelles".⁴⁵ Vrijwel onmiddellijk zet hij zijn zinnen op iets anders: hij zal deelnemen aan de jaarlijkse reisbeurzenwedstrijd van het ministerie van wetenschappen en kunsten. Zijn inzet wordt beloond, hij slaagt voor "la double épreuve" (ingezonden verhandeling en openbare verdediging) en wordt uitgeroepen tot laureaat in de groep wijsbegeerte en letteren.⁴⁶ Een koninklijk besluit van 7 maart 1910 bepaalt dat hij over een "bourse de voyage de quatre mille francs" mag beschikken, te spreiden over twee jaar, waardoor hij "des universités à l'étranger" kan bezoeken.⁴⁷ Fabrice grijpt die kans met beide handen aan, maar blijft ook actief in eigen land. Tijdens het academiejaar 1909-1910 heeft hij zich immers laten inschrijven aan de rijksuniversiteit te Luik, waar hij lessen volgt in de afdeling Romaanse filologie en waar hem (op basis van de in 1908 te Gent behaalde doctorsgraad) heel wat vrijstellingen worden verleend. Zodoende slaagt de onvermoeibare Fabrice erin om in een kort tijdsbestek de titel te verwerven van "docteur en philologie romane". Eind juli 1910 kan hij, vanuit zijn Luiks adres (rue Schmerling 2), aan Lode Baekelmans melden dat zijn laatste examens achter de rug zijn en dat hij nu definitief "die onesthetische werkmansstad" zal verlaten.⁴⁸ Dan begint hij zijn reisplannen naar buitenlandse universiteiten uit te stippelen en tegelijk publicatiemogelijkheden te onderzoeken. Zijn welversneden pen en zijn kritische geest produceren persklare artikels, die hij (in eigen naam of onder schuilnaam) aan tijdschriften bezorgt. Zo verschijnt in 1910 o.m. een uitgebreide bespreking in "Nieuw Leven"⁴⁹ van het recente werk van zijn leeftijdsgenoot Pierre Broodcoorens. Daarin analyseert en vergelijkt Fabrice twee toneelstukken: "Le Roi aveugle" (1908) en "Eglesygne et Flourdelys" (1909). Zijn opvallende belangstelling voor de Frans-Belgische letterkunde be-

wijst Fabrice bovendien door in 1910 op systematische wijze de in dat jaar uitgegeven dichtbundels, romans, toneelstukken en essays te ontle- den en te beoordelen. Ruim veertig (meestal jonge) auteurs passeren de revue, maar slechts weinigen krijgen een gunstig onthaal. De resultaten van zijn studie laat Fabrice opnemen in drie nummers van "De Boom- gaard"⁵⁰, een tijdschrift "voor literatuur en kunst", dat te Antwerpen uit- komt en waarvan de redactieleden graag inspiratie zoeken in buiten- landse literaire voorbeelden.

Met Antwerpen houdt hij nog op een andere manier contact. In 1907 heeft hij al een drukke correspondentie gevoerd met René De Bock over het oprichten en uitgeven van "De Standaard", een halfwe- kelijks onpartijdig Vlaamsgezind blad. Het initiatief is niet in de smaak gevallen van Fabrice en zijn kritiek heeft hij dus niet gespaard. Liever zag hij een dagblad tot stand komen: "Ik heb langen tijd gedroomd van een Vlaamsch dagblad dat zich boven onze politiek zou kunnen verhef- fen, dat beter opgesteld zijn zou dan de meeste onzer dagbladen die we thans hebben, dat een groot nieuwsblad zijn zou en toch ook en vooral een strijdblad, dat in ons land den invloed en het gezag zou hebben van tien Soir's bijvb. Een droom ... of De Standaard dat verwezenlijken zal? Ik hoop het van harte en als ik een steentje daartoe bij kan dragen, kunt ge verzekerd zijn dat ik het doen zal."⁵¹ Het blijft helaas bij een droom: in 1908 gaat De Standaard ter ziele. Een jaar later zet de ondernemende en kordate Antwerpenaar Victor Ressler (zwager van Lode Baekel- mans) op zijn beurt een nieuw plan op het getouw: hij wil een vrijzin- nig, links-liberaal, Vlaamsgezind weekblad op de markt brengen. Het zou moeten verschijnen onder de titel "De Week". Medewerkers wor- den gezocht. Vriend Baekelmans poogt Fabrice Polderman te lijmen, maar die reageert pas in oktober 1909, met een blik vol argwaan: "Ik vaar niet graag in een bootje waarvan de stuurlui me heelemaal vreemd zijn."⁵² En hij voegt eraan toe: "Ge kent het geval van De Standaard. Dat was ook ernstig begonnen. Ik heb er ook aan meegedaan, zooals ik on- geveer aan alles heb meegewerkt in Vlaanderen, onder duizend pseu- doniemen, omdat het niet voor mezelf te doen was maar voor mijn land dat zich laat overzwalpen."⁵³ Bovendien vraagt hij zich af "of de titel De Week wel goed gekozen is". Het gaat hem niet enkel om de naam, maar vooral om het principe: "Wij hebben te veel weekbladen en geen enkel degelijk dagblad". Bijna letterlijk herhaalt hij zijn woorden van 1907: "Ik heb vaak gedroomd van een Vlaamschen tegenhanger van Le Soir.

Geef aan de Vlamingen zoo'n blad, voor 8 fr.'s jaars, geïllustreerd als *La Dernière Heure*, en er zal meer gedaan zijn voor den Vlaamschen strijd dan met honderd andere inrichtingen. Laat het ook onzijdig zijn en druk dit in vette letters onder den titel. Door onzijdigheid versta ik dat iedereen er zijn meening mag in zeggen. En dat men liefst politiek en gebroken armen en beenen er buiten late!" Ondanks al zijn bezwaren toont hij zich toch bereid tot medewerking "als het ernstig is". Aan Lode Baekelmans laat hij weten: "Ge kunt dus over mij beschikken. Dat de uitgever mij schrijve voor verdere onderhandelingen."⁵⁴ Het avontuur is echter wéér van korte duur. Na amper een paar jaar houdt "De Week" op te bestaan.

Fabrice treurt niet. Ofschoon hij officieel nog steeds een Brugs adres heeft, verblijft hij (met zijn reisbeurs) maandenlang in het buitenland. In 1911 en 1912 is het moeilijk zijn spoor te volgen. Reglementair moet hij aan het ministerie wel rapporten bezorgen van zijn activiteiten in de universiteiten die hij bezoekt, maar de desbetreffende documenten zijn blijkbaar niet bewaard. Ook de briefwisseling met trouwe vrienden als Julius Pée en Lode Baekelmans komt in die periode op een laag pitje te staan. Over de contacten met ouders, broer en zussen weten we helemaal niets, want het gezin Polderman behoort voor Fabrice sowieso tot de privésfeer en dus zwijgt hij daarover. Eerste tekenen van leven krijgen we pas in de loop van 1913, wanneer hij opnieuw correspondeert met Baekelmans. Aanleiding is het verschijnen van "Tille", het jongste boek van Baekelmans, waarover Fabrice een recensie zou moeten schrijven, maar hij is er niet happig op, want "ik ben in de laatste twee jaar steeds ver van huis geweest, studeerde te Parijs, Berlijn, Kopenhagen, Londen, Amsterdam enz. enz. al naar de noodwendigheden en den lust van het oogenblik".⁵⁵ Als bijkomend excuus voert hij aan: "Ik ben nu leraar te Bergen en kan er geen Vlaamsche boeken krijgen. Ik heb echter m'n collega Lhoneux verzocht het boek aan te vragen, ter recensie voor de *Revue Germanique*."⁵⁶ Of acht Fabrice zo'n besprekingetje beneden zijn waardigheid? ... Daartegenover aarzelt hij immers geen oogenblik om mee te werken aan het internationaal tijdschrift "La Société Nouvelle", dat wetenschappelijke bijdragen publiceert op het gebied van "sociologie, arts, sciences et lettres". Hij wijdt er o.m. aandacht aan de Duitse dichter en toneelschrijver Ernst Lissauer, waarvan hij twee werken beoordeelt: "Der Acker" (1907) en "Der Strom" (1912). Zijn conclusie luidt: "Ernst Lissauer nous offre un beau et grand

spectacle".⁵⁷ In hetzelfde tijdschrift maakt hij ook de resultaten bekend van een diepgaand onderzoek naar de gelijkenissen in het werk van Paul Heyse en van Maurice Maeterlinck, allebei Nobelprijswinnaar voor letterkunde (respectievelijk in 1910 en 1911). De vergelijkende studie spitst zich vooral toe op twee drama's: "Marie de Magdala" van de Duitser Heyse en "Marie-Madeleine" van de Frans-Belgische Maeterlinck. Door het naast elkaar citeren van fragmenten uit deze toneelstukken, wil Fabrice aantonen dat Maeterlinck zich gedeeltelijk heeft laten inspireren door Heyse, maar hij ontkracht de vermoedens dat hier sprake is van plagiaat. Met klem verdedigt hij de originaliteit in het werk van Maeterlinck.⁵⁸

Tijdens de zomervakantie van 1913 vertoeft Fabrice, lezend en schrijvend, geruime tijd in het ouderlijk huis. Hij is er getuige van de voorbereidingen die getroffen worden met het oog op het huwelijk van zijn vier jaar jongere zus Juliette met de Brugse handelaar Emile Vanderhaeghen. Op 27 september 1913 neemt hij deel aan het trouwfeest en ziet hij hoe het jonge paar zich gaat vestigen in de Wijngaardstraat (vlakbij het Brugse Begijnhof) om er paklijnen, zakken en kolen te verkopen.

Noten

- ¹ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Ecole moyenne de garçons.
- ² SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Ecole moyenne de garçons.
- ³ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Ecole moyenne de garçons.
- ⁴ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.
- ⁵ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.
- ⁶ R. Podevijn, *De Van Maerlant's Zonen*, in: *Mijlpalen uit de Geschiedenis van het koninklijk Atheneum te Brugge*, Brugge, 1987, pp. 20-23.
A. Vanhoutryve, *De Van Maerlant's Zonen in het Brugs Koninklijk Atheneum*, in: *De charme van de rede. Huldeboek Albert Claes*, Brugge, 2004, pp. 149- 162.
- ⁷ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.
- ⁸ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.
- ⁹ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Ecole moyenne de garçons.
- ¹⁰ J. Schepens, *Lexicon van Westvlaamse Schrijvers*, dl. I, Torhout, 1984, p. 69.
- ¹¹ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ¹² R. Foncke, *Liber Memorialis Rijksuniversiteit Gent*, dl. I, Gent, 1960, p. 204.

- ¹³ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 260-268.
- ¹⁴ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 236-240.
- ¹⁵ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 231-232.
- ¹⁶ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 183-189.
- ¹⁷ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 199-208.
- ¹⁸ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 210-218.
- ¹⁹ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 219-220.
- ²⁰ J. Strobbe, *Een christen-democraat te Brugge. Enkele nieuwe aspecten omtrent Camiel Moeyaert (1868-1946)*, in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 1988, pp. 97-118.
- ²¹ AMVC, P 651.
- ²² AMVC, P 651.
- ²³ UB Gent, Hs. 3426 F, Briefwisseling V. Loveling.
- ²⁴ UB Gent, Hs. 3426 F, Briefwisseling V. Loveling.
- ²⁵ Het manuscript dateert van 1895 en wordt thans bewaard in de Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 3421.
- ²⁶ *Gazette van Eecloo*, 12.8.1906.
Het Volksbelang, 18.8.1906.
- ²⁷ AMVC, P 651.
- ²⁸ AMVC, B 1333.
- ²⁹ AMVC, P 651.
- ³⁰ AMVC, B 1333.
- ³¹ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 199-208.
- ³² Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 233-235.
- ³³ Université de Gand, *Liber Memorialis*, I, Gand, 1913, pp. 190-193.
- ³⁴ K. De Clerck, *En toen werd de lerarenopleiding aan de universiteiten toevertrouwd ...*, in: *Liber Amicorum Prof. Dr. Maurits De Vroede*, Leuven-Amersfoort, 1987, pp. 191-198.
- ³⁵ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³⁶ UB Gent, Hs. III 77, Briefwisseling P. Fredericq.
- ³⁷ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³⁸ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³⁹ UB Gent, Hs. III 77, Briefwisseling P. Fredericq.
- ⁴⁰ *Situation de l'enseignement supérieur. Rapport triennal 1907, 1908, 1909*, Bruxelles, 1911, pp. CCLIII – CCLIV.
- ⁴¹ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ⁴² UB Gent, Hs. III 77, Briefwisseling P. Fredericq.
- ⁴³ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.
- ⁴⁴ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.

- ⁴⁵ SAB, Hedendaags Archief, afdeling Onderwijs, Athénée Royal de Bruges.
- ⁴⁶ ARUG, 4 A2/4 (doos 142).
- ⁴⁷ *Situation de l'enseignement supérieur. Rapport triennal 1910, 1911, 1912*, Bruxelles, 1914, pp. CCLXVI – CCLXVIII.
- ⁴⁸ AMVC, P 651.
- ⁴⁹ F. Polderman, *Pierre Broodcoorens*, in: *Nieuw Leven*, Gent, 1910, pp. 233-242.
- ⁵⁰ F. Polderman, *De Fransche letteren in België in 1910*, in: *De Boomgaard*, mei 1911, pp. 350-358; juli 1911, pp. 501-505; augustus 1911, pp. 557-562.
- ⁵¹ AMVC, P 651.
- ⁵² AMVC, P 651.
- ⁵³ AMVC, P 651.
- ⁵⁴ AMVC, P 651.
- ⁵⁵ AMVC, P 651.
- ⁵⁶ AMVC, P 651.
- ⁵⁷ F. Polderman, *Sur Ernst Lissauer*, in: *La Société Nouvelle*, 1913, pp. 78-79.
- ⁵⁸ F. Polderman, *Maeterlinck et Heyse*, in: *La Société Nouvelle*, 1913, pp. 144-162, pp. 248-268.

Als leerling van het Brugse atheneum en als student van de Gentse universiteit heeft Fabrice Polderman hard gewerkt, niet zozeer uit plichtsbefef maar vooral wegens een onweerstaanbare neiging om te presteren. Zijn permanent streven naar uitmuntendheid is niet altijd beloond geworden. Pogingen om tijdens en na zijn studie zich nog toe te leggen op velerlei activiteiten hebben vaak jaloersheid verwekt. Gevolg: Fabrice is steeds gejaagder en kritischer te werk gegaan. Dat jachtige komt in bijna al zijn brieven tot uiting. Herhaaldelijk kan men zinnen lezen als: "ik schrijf in vliegende haast"; "mijn werk roept mij"; "als ik in mijn haast iets vergeten heb, herinner het mij!"; "door overlast van werk heb ik altijd uitgesteld u eens te schrijven"; "ik weet niet hoe ik uit al mijn werk zal geraken"; "ik zit in veel andere zaken en alle nieuw werk trekt me van het oude af"; "met honderd haasten, duizend groeten".

Waarheen zijn ambities precies uitgaan, is moeilijk te achterhalen. Eén feit is zeker: blijven lesgeven in Waalse athenea kan hem in geen dele bekoren. Misschien lonkt hij naar het buitenland? Of droomt hij nog steeds van een Vlaams dagblad dat hij zou mogen leiden en redigeren? Behoort een universitaire carrière tot de mogelijkheden? Met zijn vroegere professoren heeft hij alleszins weinig of geen contact. En André Bley wordt uiteraard gemeden. Fabrice mengt zich ook niet in de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Wanneer in het voorjaar van 1914 het parlement zich buigt over een zoveelste compromis (gebaseerd op het wetsvoorstel Franck – Van Cauwelaert – Anseele) en de "hoogeschoolcommissie" (onder leiding van Lodewijk De Raet en Florimond Heuvelmans) een congres voorbereidt om de propaganda te intensifiëren, dan valt in geen enkel geschrift of pamflet de naam van leraar Fabrice Polderman te bespeuren. Toch volgt hij met meer dan gewone aandacht de binnenlandse en de buitenlandse politiek. Hij vreest, zoals vele observatoren, dat een conflict tussen Duitsland en Frankrijk onvermijdelijk is. De moordaanslag te Sarajevo op 28 juni 1914 werpt de lont in het kruit. Oorlogsverklaringen en mobilisaties bedreigen Europa, maar de Belgische regering houdt zich afzijdig en wil de neutraliteit bewaren. Zo wordt de bevolking gerustgesteld. De meeste kranten, ook de Brugse, geloven niet in onmiddellijk gevaar.¹ Fabri-

ce daarentegen voelt zich onzeker. Hij bereidt zich voor op het ergste. Wanneer op 4 augustus 1914 het Duitse leger België binnenvalt, behoort Fabrice tot de eersten om zijn koffers te pakken. Hij zoekt (vanuit Brugge) zijn toevlucht over de Nederlandse grens en slaagt erin via een nabije haven (Breskens? Vlissingen?) de overtocht naar Engeland te maken. Zodra hij zich op Britse bodem bevindt, weet hij meteen contacten te leggen in Wales, waardoor hij als één van de allereerste Belgische vluchtelingen een veilig onderkomen krijgt in Cardiff.² Hij leert er twee kunstminnende zussen kennen, Gwendoline en Margaret Davies, dochters van een schatrijke familie. Als zij de verhalen horen van Polderman over de Duitse inval en de daaropvolgende vluchtelingenstroom, stellen zij onmiddellijk het nodige geld ter beschikking om Belgische kunstenaars de gelegenheid te bieden hun werk voort te zetten in Wales. Fabrice wordt ermee belast dit filantropisch gebaar kenbaar te maken. Met dat doel keert hij in september 1914 terug naar Nederland en probeert vervolgens, o.m. via Knokke en Brugge, een aantal kunstenaars te bereiken. Er is haast bij, want de Duitse troepen rukken op naar Oost- en West-Vlaanderen. George Minne, Valerius De Saedeleer, Gustave Van de Woestyne, Emile Claus, Emile Verhaeren en enkele anderen waarderen het mecenaat van de familie Davies en vertrekken met hun gezin naar Cardiff.³ Maakt Fabrice van zijn kortstondige terugkeer ook gebruik om even langs te lopen bij eigen familie? En poogt hij Valère, zijn twee jaar jongere broer, ertoe te bewegen hem te vergezellen naar Wales? Geen enkel bewijsstuk kan dat bevestigen. Wel weten we met zekerheid dat hij zich ontfermt over zijn muzikaal begaafde zus Alma (bijna vijftien jaar oud) en dat zij gedurende de oorlog de mogelijkheid krijgt haar talenten te ontplooiën in Engeland en Wales.⁴ Eind september 1914 reist zij mee naar Cardiff, waar Gwendoline en Margaret Davies alles in gereedheid brengen om de vluchtelingen te huisvesten en vervolgens hun organisatorische krachten bundelen om recent werk van Belgische kunstenaars te kunnen tentoonstellen. Margaret kan daarbij rekenen op de invloed van haar echtgenoot, David Lloyd George, een liberaal politicus die een nationaal kabinet tot stand brengt, minister van munitie en minister van oorlog wordt en tenslotte (vanaf 1916) als minister-president de regering leidt. Weldra mogen Claus, De Saedeleer, Minne, Van de Woestyne en anderen zich verheugen over de belangstelling van het Welshe publiek. Sommigen menen zelfs dat hun aanwezigheid kan bijdragen tot een culturele verrijking van Wales. Niet

alle initiatieven echter leiden tot successen. De gevluchte kunstenaars ondervinden aanpassingsmoeilijkheden, hebben meer dan eens financiële problemen, klagen soms over sociaal isolement en snakken naar het einde van de oorlog.⁵

Wanneer Fabrice Polderman weer in Cardiff arriveert, haast hij zich om uiting te geven aan zijn gevoelens van dankbaarheid. Het is trouwens niet de eerste keer dat hij namens "the Belgian refugees" hulde brengt aan de gastvrije families in Wales. Begin september 1914 heeft hij al in het "Grand Hotel" van Cardiff, tijdens een samenkomst van vluchtelingen en plaatselijke autoriteiten, woorden van erkentelijkheid uitgesproken die hun weerklank hebben gevonden in de "Western Mail". We citeren: "Mounting a chair, Professor Polderman, speaking in English, expressed the gratitude of the Belgians for the kindness shown to them. With deep emotion and eyes dimmed with tears he said: 'We are all most grateful to the citizens of Cardiff for the royal reception you have given to us. We have been brought to you homeless and destitute. We love our homes in dear little Belgium, but we are the victims of a terrible war and of a most cruel enemy. We are refugees from an ancient country, who have been mercilessly trodden down, with our towns and villages devastated and burnt about our heads, and it is a really glorious thing to find, amidst this horrible war, that in the great kingdom of Britain there is human charity holding out its hands to protect us, we who would gladly lay down our lives for the honour of Belgium, but who, in the circumstances in which we found ourselves, could not do anything but flee to your shores. I cannot say anything more.' Professor Polderman concluded in tears, 'but I want again to thank you on behalf of all these fathers and mothers and little ones, as well as myself, from the bottom of our hearts.' This touching little speech drove straight into the sympathies of his hearers, who raised cheer after cheer, to which the refugees heartily responded."⁶

Fabrice vertolkt de gevoelens van zijn landgenoten niet alleen tijdens plechtigheden, vergaderingen en feestelijke bijeenkomsten; hij wordt ook gevraagd om mededelingen te publiceren in "The Welsh Outlook", een literair en politiek tijdschrift dat sedert 1914 verschijnt. Fabrice gaat onmiddellijk in op de uitnodiging en zorgt al in het oktobernummer van "The Welsh Outlook" voor een informatieve bijdrage over "National movements in Belgium". Daarin schetst hij de geschiedenis van België, met bijzondere aandacht voor "the internal problems" en

"the opposition of languages". Zijn sympathie gaat duidelijk naar de Vlamingen die strijden "for the flamandisation" van de administratie, het gerecht, het leger en het onderwijs. Nooit eerder heeft hij het zo sterk geformuleerd: "Instruction in Flemish, for everybody in Flanders, from the cradle to the university is not only a sentimental demand, but an economic necessity." Met vertrouwen blik hij dan ook vooruit op hetgeen zal gebeuren na de oorlog: "We can look with confidence to the moral future of Belgium. The war will have had the cementing of national feeling for its result. It will be with a better mutual understanding that the Belgians will henceforth settle their national antagonisms. The final solution is clear. There will be two parallel cultures in Belgium. Flanders, which for its intellectual purposes has mostly used the borrowed medium of French, will henceforth use her own language."⁷

Fabrice staat in hoge achting bij de meeste Vlamingen in Wales. Hij schrijft en vertaalt, maar er wordt ook (veelal in het Engels) over hem geschreven. Opvallend daarbij is dat men het bijna steeds heeft over "the Belgian professor in Cardiff" (en dat men zulks later zal blijven herhalen), ofschoon geen enkel document kan bevestigen met welke universitaire opdracht hij in Wales belast is. Wél staat vast, dat hij in de loop van de oorlog Cardiff ruilt voor Birmingham en er Frans gaat doceren aan de "University of Birmingham" die hem een jaarlijkse vergoeding van 250 pond sterling toekent.⁸ Op die manier kan hij ook beter zijn zus Alma met raad en daad bijstaan tijdens haar muzikale opleiding aan het conservatorium van Birmingham. Zij krijgt er o.m. zanglessen en pianolessen, maar legt zich eveneens toe op de balletkunst.

Over hetgeen inmiddels gebeurt in het bezette België poogt hij zoveel mogelijk te weten te komen. Wanneer in de nazomer van 1918 een algemeen geallieerd offensief de Duitsers teruggedrijft en het einde van de oorlog niet lang meer kan uitblijven, maakt Fabrice echter geen aanstalten om snel naar Brugge terug te keren. Op 18 oktober 1918 vertonen de eerste Belgische voorposten zich aan de Brugse stadspoorten. 's Anderendaags zijn er geen Duitsers meer te bespeuren en kunnen de Bruggelingen hun bevrijding vieren.⁹ Wat houdt Fabrice tegen? Het antwoord is kort en duidelijk: "Cherchez la femme"! Sedert enige tijd verschijnt aan de zijde van Fabrice (voor het eerst in zijn leven?) een vrouw: Elsie-Bertha Dugard. Hij moet haar leren kennen hebben in Birmingham (aan de universiteit?) of in de buurt daarvan. Zij is geboren te Sutton – Coldfield (een tiental kilometer van Birmingham) in 1884 en

is dus één jaar ouder dan Fabrice. We weten zeer weinig over haar en over haar familie. Als 34-jarige dochter van het echtpaar Dugard-Parkes kampt ze met gezondheidsproblemen en wil liefst in eigen land blijven. Fabrice staat voor een dilemma: streven naar een vaste leeropdracht aan de universiteit van Birmingham of zijn vooroorlogse dromen waarmaken in Vlaanderen? Voorlopig kiest hij voor Engeland. Op 6 december 1918 huwt hij te Tamworth (een stad nabij Birmingham) met zijn Elsie. Zus Alma volgt het voorbeeld van broer Fabrice: ook zij blijft in Engeland en treedt op 1 maart 1919 in het huwelijk met de Brit Harry Heaton. Die echtverbintenis zal maar enkele jaren standhouden, want Alma wil kost wat kost als operazangeres carrière maken.

Nog één feit mag niet onvermeld blijven. In februari 1919 vraagt Fabrice aan Gustave Van de Woestyne om hem te portretteren. De schilder, aanvankelijk aan het werk in Wales, is naar Londen verhuisd en vervolgens naar Littlehampton, "een geestig badstadje in 't zuiden, waar het eigenlijk zeer goed is, bijz. voor de kinderen, want 't is hier het eenige plaatske waar er zand is aan de zeekust".¹⁰ Vanuit Littlehampton reist Van de Woestyne ettelijke malen naar Birmingham, maar moet vaak onverrichter zake terugkeren, want een zieke Polderman vertraagt het werk. Toch kan het schilderij in de loop van 1919 voltooid worden.¹¹

Noten

- ¹ L. Schepens, *Brugge bezet*, Tielt, 1985, pp. 24-26.
- ² C. Stewart, *Een experiment in cultuurbeleid*, in: *Kunst in ballingschap. Vlaanderen, Wales en de Eerste Wereldoorlog*, Gent, 2002, pp. 45-46.
- ³ M. Vincentelli, *The Davies family and Belgian Refugee artists and musicians in Wales*, in: *The National Library of Wales – Journal*, 1981-1982, pp. 226-235.
- ⁴ Een curriculum vitae van Alma Polderman (1899-1986) wordt bewaard in het stadhuis van Bouillon.
- ⁵ C. Verdickt, *Kroniek van de Vlaamse kunstenaars in Wales*, in: *Kunst in ballingschap. Vlaanderen, Wales en de Eerste Wereldoorlog*, Gent, 2002, pp. 53-78.
- ⁶ *Western Mail*, 12.9.1914.
- ⁷ *The Welsh Outlook*, oktober 1914, pp. 426-428.

⁸ Schriftelijke mededeling van C. Stewart (Shrewsbury), d.d. 14.10.2004.

⁹ L. Schepens, *Brugge bezet*, Tielt, 1985, pp. 300-305.

¹⁰ AMVC, W 802.

¹¹ *Kunst in ballingschap*, Gent, 2002, pp. 196-197.

Inmiddels is op 21 januari 1919 de Gentse universiteit plechtig heropend. Er wordt hulde gebracht aan de door de Duitsers in 1916 gedeporteerde professoren Paul Fredericq en Henri Pirenne; tegelijk veroordelen prorektor Henri Schoentjes en burgemeester Emile Braun in scherpe bewoordingen de vernederlandsing van de universiteit door de Duitse overheid. De nieuwe rector, Paul Fredericq, nog duidelijk de sporen vertonend van zijn gevangenschap, spreekt evenwel verzoenende taal. Hij noemt het recht van de Vlamingen op een hoger onderwijs in hun taal "entier et imprescriptible". Tevens pleit hij voor de uitbreiding van reeds bestaande Nederlandse cursussen om aldus "la création d'une université flamande de combat en face de l'Université de Gand" te vermijden.¹ Die oproep vindt bij de grote meerderheid van zijn collega's echter geen gehoor. Ook de Franstalige pers spaart Fredericq niet. Ontgoocheld door de vele anti-Vlaamse reacties, die zijn verzwakt gestel ondermijnen, vraagt hij na enkele weken ontslag uit de rectorale functie. Henri Pirenne volgt hem op en gaat nu de universiteit leiden.

De Gentse gebeurtenissen laten Fabrice Polderman niet onverschillig. Zowel Pirenne als Fredericq heeft hij als professoren gehad. Vooral met Fredericq waren de verhoudingen vriendschappelijk. Zoekt hij nu, vanuit Engeland, opnieuw contact met hem? Of met iemand anders? Bewijsmateriaal is er niet, maar Fabrice wordt alleszins op de hoogte gebracht over de tegenstellingen binnen de universiteit, over het moeizaam op gang komen van de academische activiteiten, over het zoeken naar examinatoren voor studenten die terugkeren van het front en over de noodzakelijke vervanging van geschorste of oprustgestelde professoren. Zo verneemt hij ook dat in april 1919 het emeritaat is verleend aan de 70-jarige André Bley² (met toestemming om te blijven onderwijzen tot eind september 1919 en om daarna een vrije leergang Oud-IJslands te geven). Kandidaten voor de vacante cursussen Duitse taal- en letterkunde zullen zich dus moeten aanmelden. Is Fabrice verast door die tijding? Of heeft hij in stilte op dat moment gewacht? De crisisperiode van tien jaar eerder is immers nog steeds in zijn geheugen geprent en kan hij moeilijk uitwissen. Hij weet wat hij in 1909 bij herhaling aan Julius Pée heeft geschreven over André Bley, vooral over diens "hostilités mesquines", maar hij beseft toen ook dat er ooit "an-

dere tijden" zouden aanbreken en dat de woorden van Goethe "Alle Schuld rächt sich auf Erden"³ zouden bewaarheid worden. Ofschoon hij zich ongerust maakt over de ziekte van zijn vrouw, meent Fabrice dat hij de kans op vergelding nu moet aangrijpen. In augustus 1919 vertrekt zijn kandidatuur naar het ministerie van kunsten en wetenschappen te Brussel. Om de opvolging van Bley zo snel mogelijk te regelen wordt in de faculteit letteren en wijsbegeerte alvast een commissie samengesteld die "la valeur des candidatures" zal moeten onderzoeken. Maken deel uit van de commissie: decaan H. Van Houtte, secretaris L. Van Puyvelde, A. Bley, H. Logeman en J. Vercoullie.⁴ Een maand later (eind september) komt de faculteitsraad opnieuw bijeen om het verslag van de commissie te aanhoren. Het wordt evenwel een maat voor niets, want men kan geen advies uitbrengen wegens het ontbreken van dossiers. Alleen de namen van drie kandidaten zijn bekend: A. Bertrang, A. Corin, F. Polderman. Over hun "valeur scientifique" wil men van gedachten wisselen, maar "La Faculté exprime le regret que les requêtes des candidats ne lui aient pas été transmises. Elle ne connaît que très imparfaitement les titres des candidats. Après avoir délibéré, elle décide d'écrire dans ce sens au Recteur et de lui signaler les renseignements recueillis."⁵ Op 2 oktober wordt inderdaad een brief aan de rector gezonden met de boodschap: "Faute de données plus complètes il est impossible de faire un classement précis."⁶ Wel komen we door die brief te weten dat de drie kandidaten "docteur en philologie germanique" zijn en dat zowel Bertrang als Corin fungeren als atheneumleraar (respectievelijk te Aarlen en te Luik). Bij Polderman wordt vermeld, dat hij ook "docteur en philologie romane" is en dat hij beschikt over "des dispositions remarquables pour la littérature comparée". Van zijn activiteiten tijdens de oorlog heeft men blijkbaar kennis: "Il a été lecteur de français à Birmingham pendant la durée de la guerre". En er is nog iets dat sommigen zich misschien herinneren. Tijdens de plechtige heropening op 21 januari 1919 heeft Eugène Eeman, secretaris van de academieraad, verslag uitgebracht over de voorbije vijf jaar en o.m. de sfeer opgeroepen van de septemberdagen 1914: "Au nom d'un Comité de savants anglais, F. Polderman, ancien élève de notre Université, offre une hospitalité généreuse aux professeurs, artistes, littérateurs et d'une manière générale à tous les intellectuels belges que les circonstances actuelles placeraient dans une situation momentanément difficile. Cette hospitalité offerte dans les termes les plus délicats s'adresse également aux familles des

intéressés."⁷ Kan Fabrice Polderman zich een mooier huldebetoon indenken?

Wanneer de faculteitsraad letteren en wijsbegeerte er in september 1919 niet in slaagt de kandidaten voor de opvolging Bley te rangschikken, dan mag men zich terecht afvragen welke rol Bley zelf blijft spelen in dat gezelschap en welke middelen hij aanwendt om de afhandeling te vertragen.

Bij de opening van het academiejaar 1919-1920 oefent Pirenne verder zijn functie uit als rector en wordt Fredericq decaan van de faculteit letteren en wijsbegeerte. Het lijkt erop dat zij het dossier Bley naar zich toe trekken en geen advies meer willen vragen aan de faculteit. Om de Luxemburger Bley (gewezen atheneumleraar te Aarlen) een hak te zetten wordt gepoogd kandidaat Bertrang (verbonden aan datzelfde atheneum te Aarlen) uit te schakelen. In een uitvoerige brief⁸ aan de minister van kunsten en wetenschappen schrijft rector Pirenne op 25 oktober 1919: "J'écarte tout d'abord la candidature de Monsieur Bertrang: ce candidat ne produit comme titre scientifique qu'un petit travail historique sur l'incendie d'Arlon à la fin du 18e siècle, écrit en langue française, et dont il a produit une traduction en langue allemande. Il me revient d'aucun côté qu'il ait des aptitudes particulières le destinant à l'enseignement supérieur. J'ai donc l'absolue conviction que cette candidature ne peut avoir aucune chance de succès du moment qu'il s'agit d'une nomination à l'Université." Veel milder – zo blijkt uit dezelfde brief – luidt het oordeel van Pirenne over de kandidatuur van de Luikse atheneumleraar Corin: "Monsieur Corin est incontestablement un jeune philologue de mérite. Ses études ont été fort brillantes, tant dans l'enseignement moyen que dans l'enseignement supérieur. Les professeurs qui l'ont connu de près, au cours de la préparation de son doctorat, en disent le plus grand bien. Il a été lauréat du concours des bourses de voyage, et je sais qu'il a préparé avant la guerre un travail sur l'écrivain E. Wagner, que les événements l'ont empêché d'achever, donc de publier." Corin moet het echter afleggen tegen Polderman, want Pirenne (mede geïnspireerd door Fredericq) laat dan één lange lofzang horen: "Monsieur Polderman présente toutefois à mon avis des titres infiniment supérieurs à ceux de Monsieur Corin. Porteur du diplôme de docteur en philologie germanique, il a conquis en outre le diplôme de docteur en philologie romane, et ceci est à mes yeux une condition essentielle pour l'appréciation exacte des littératures germa-

niques. Ces littératures, en effet, ont subi à toutes les époques – et particulièrement la littérature allemande, dont il est avant tout question ici, puisqu'il s'agit de la nomination à une chaire de philologie allemande, – l'influence des littératures romanes, surtout de la littérature française." Dat Fabrice intussen alle hens aan dek heeft geroepen, komt ook duidelijk tot uiting in dezelfde rectorale brief aan de minister. Pirenne wijst er immers op dat hij vanuit Engeland talrijke aanbevelingsbrieven heeft ontvangen ten gunste van Fabrice Polderman: "bon nombre de savants anglais m'ont envoyé sur son compte les références les plus flatteuses." In het bijzonder vestigt hij de aandacht op de waarderende woorden van "Mr. H. Fiedler, qui est une des autorités les plus marquantes enseignant actuellement en Angleterre dans le domaine de la philologie allemande." Worden ook nadrukkelijk genoemd: de grote vertrouweling van Gwendoline Davies, "Monsieur Thomas Jones, Acting Secretary of the War Cabinet", en "Monsieur Charles Raymond Brazley, professeur d'Histoire du Moyen Age et d'Histoire Moderne, à l'Université de Birmingham." De lange brief van rector Pirenne eindigt (op verzoek van Polderman?) met een financiële overweging: "L'enseignement dont Monsieur Polderman serait chargé étant très important et très absorbant, j'estime qu'il serait convenable de lui attribuer éventuellement un traitement initial se rapprochant de celui de professeur extraordinaire."

Wanneer de rectorale brief eind oktober naar Brussel wordt verzonden, loopt de eerste naoorlogse regering (met vertegenwoordigers van drie politieke partijen) op haar laatste benen en is men al volop bezig met de voorbereiding van de parlamentsverkiezingen van 16 november 1919. Vermits Alphonse Harmignie reeds ontslag genomen heeft als minister van kunsten en wetenschappen, komt de leiding van dat departement tijdelijk in handen van zijn partijgenoot Charles de Broqueville, minister van binnenlandse zaken. Hij is het die (drie dagen vóór de verkiezingen) aan koning Albert het besluit voorlegt, dat de benoeming bekrachtigt van Fabrice Polderman tot docent aan de Gentse universiteit. Rector Pirenne krijgt hiervan bevestiging bij ministerieel schrijven van 27 november 1919. Met vijf cursussen wordt Polderman belast: "traduction à livre ouvert de textes allemands et explication d'auteurs allemands; exercices philologiques sur l'allemand; histoire approfondie de la littérature allemande; grammaire historique de l'allemand; explication approfondie d'auteurs allemands, moyen âge et

temps modernes."⁹

Vanuit Birmingham schrijft een ongeduldige Polderman op 3 december 1919 aan de academische overheid te Gent: "J'apprends par les journaux (car une notification officielle ne m'est pas parvenue) que l'Arrêté Royal me nommant à l'Université de Gand est signé. Je rentrerai aussitôt en Belgique, dans la soirée de lundi 8 décembre, et me propose de commencer mes cours mardi 9 décembre à 8h."¹⁰

Na jaren van afwezigheid betreft Fabrice weer de Gentse universiteitsgebouwen, gaat zich aanmelden bij beheerder-inspecteur A. Roersch en heeft ook een gesprek met rector H. Pirenne. Op donderdag 11 december, in de namiddag, neemt hij deel aan de vergadering van de faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, voorgezeten door decaan P. Fredericq. Aan tafel zitten enkele van zijn oud-professoren: J. Vercoullie, H. Van Houtte, G. Hulin de Loo, E. Discailles, F. Severin, maar ook ... A. Bley. Wordt de nieuwe collega welkom geheten? Uit het verslag van de vergadering valt alleszins niet af te leiden dat Fabrice een speciale begroeting krijgt. Zijn de wonden nog steeds niet geheeld? Of kan men zich niet verzoenen met de gevolgde procedure bij de opvolging Bley?¹¹

Fabrice blijft niet langer dan nodig in Gent, toeft even in het ouderlijk huis te Brugge en keert terug naar Engeland. Dat pendelen zal hij nog een hele poos voortzetten en zelfs uitbreiden met regelmatige treinreizen naar Brussel. Hij wil weer voeling krijgen met het culturele en het politieke leven in eigen land. Nu hij de titel van professor draagt, meent hij meer invloed te kunnen aanwenden en een belangrijke rol te mogen spelen. Zijn opportunisme komt vooral tot uiting in de toenemende contacten met Karel Van de Woestijne, broer van Gustave, de schilder die in 1919 Fabrice heeft geportretteerd in zijn Engelse woonplaats. De aantrekkingskracht van Karel is niet enkel van letterkundige aard; Fabrice ziet in hem ook een vooruitgeschoven pion op het politieke schaakbord. Na de parlamentsverkiezingen van 16 november 1919 en na de vorming van een nieuwe driedelige regering heeft de Waalse socialist Jules Destrée als kersverse minister van kunsten en wetenschappen een beroep gedaan op Karel Van de Woestijne om vanaf december zijn Vlaamse kabinetssecretaris te worden. Fabrice verheugt zich over die aanstelling, weet nu waar hij informatie kan inwinnen, maar toont zich tevens onmiddellijk bereid adviezen te geven wanneer de minister zulks vraagt. Binnen de kortste keren loopt hij de deur plat bij de medewerkers van Destrée.

Fabrice is niet te stuiten. Alweer droomt hij van een Vlaams blad of tijdschrift. Hij overlegt met Karel Van de Woestijne, Arthur Cornette, André De Ridder, Firmin Van Hecke en Victor De Meyere. Op 15 maart 1920 verschijnt het eerste nummer van "Het Roode Zeil", een maandblad dat aandacht wil wijden aan kunst en letteren. Uit bewaarde briefwisseling mogen we veronderstellen dat Fabrice het redactiesecretariaat op zich neemt. Als vast adres gebruikt hij hiervoor: Kardinaalstraat 46, Brussel.¹² In de rubriek "Kanttekeningen" van dat eerste nummer geeft hij enkele beschouwingen over de evolutie van de dramatische kunst in Engeland tijdens de oorlog. Zijn kritiek is allesbehalve vleidend: "Gedurende vijf jaar is het Engelsche tooneel vervallen tot de diepten der winstgevende farces, der Parijsche vaudevilles en der Amerikaansche idyllen waarin sentimenteele conversatie een ranke brug vormt tusschen mechanische wonderen of prairie-brutaalheden." Sedert 1919 stelt hij echter "een merkelijke verbetering" vast, met als uitschieter het jongste werk van Bernard Shaw: "Heartbreak House", dat hij met uitbundige lof bespreekt.¹³ Na verloop van enkele maanden en niettegenstaande de beste verwachtingen moet Fabrice helaas concluderen dat de geschiedenis zich herhaalt: wegens financiële perikelen vaart ook "Het Roode Zeil" op de klippen. In september 1920 eindigt het zoveelste avontuur.

Treuren doet Fabrice echter niet, want ongeveer gelijktijdig heeft hij op een heel ander vlak – weliswaar niet zonder moeite – een onverwachte overwinning behaald. Na het plotse overlijden (in de nacht van 30-31 maart 1920) van zijn vriend en beschermheer Paul Fredericq en na het vacant verklaren van diens leeropdracht, heeft Fabrice gemeend zijn persoonlijke stempel te moeten drukken op de benoeming van een opvolger. In de faculteitsraad die op 22 april 1920 bijeenkwam en die toen van de rector vernam dat August Vermeylen (verbonden aan de Université Libre de Bruxelles) zich kandidaat stelde voor de opvolging, heeft Fabrice al meteen laten horen dat de komst van een hoogleraar van een andere universiteit nadelig is voor de belangen van de eigen mensen, want de kansen op promotie (het dragen van de toga) verminderen dan voor hen.¹⁴ Vijf dagen later redigeert Fabrice een brief die hij samen met zes collega's (P. Bergmans, L. Van Puyvelde, A. Roegiers, J. Humbert, V. Fris en G. Colle) ondertekent en aan minister Destrée zendt. Daarin wordt herinnerd aan de academische traditie: "il est d'usage que la tige vacante revienne au plus ancien chargé de cours". De bezwaren

die Fabrice tijdens de faculteitsvergadering heeft geformuleerd, worden hier herhaald: "Si, à l'occasion de la succession de M. le Professeur Paul Fredericq, cette tradition n'était pas observée par suite de l'entrée à la Faculté d'un professeur d'une autre université, les soussignés se trouveraient lésés dans leurs intérêts et l'avenir qu'ils escomptent à bon droit serait compromis. Déjà dans la situation actuelle, les chargés de cours doivent attendre pendant un temps très long, et le plus souvent, la majeure partie de leur carrière, s'est écoulée avant qu'ils puissent obtenir une promotion."¹⁵ Het kan verwondering wekken dat een docent met amper vier maanden anciënniteit zich opwerpt als woordvoerder van collega's met een langere staat van dienst, maar dat is weer Fabrice Polderman ten voeten uit: ambitieus en mysterieus. Wat hem eigenlijk bezielt, weet op dat ogenblik niemand. Hij laat niet in zijn kaarten kijken, hij wacht zijn tijd af en zal dan op gewiekste wijze toeslaan. Inmiddels speelt hij het klaar om deel uit te maken van de vierkoppige commissie die de faculteitsraad zal moeten adviseren over de kandidaten die zich aanmelden. Naast Polderman zitten ook J. Vercoullie, F. Severin en P. Thomas in die commissie. Er wordt afgesproken dat op 4 juni 1920 de faculteitsraad hun rapporten zal beluisteren en bespreken. Voor alle duidelijkheid: het betreft hier vooral de "cours littéraires", want voor de historische vakken van Fredericq is al een oplossing gevonden. De cursussen met betrekking tot de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde interesseren niet alleen August Vermeylen (wat we al hebben vermeld), maar ook Leo Van Puyvelde, Maurits Basse, André De Ridder en Joseph Lhonneux. Hun respectieve ervaringen en verdiensten hebben ze toegelicht in de aan minister Destrée gerichte sollicitatiebrieven. Vervolgens hebben zij rector Pirenne op de hoogte gebracht van hun kandidatuur.¹⁶ Met spanning wordt nu gewacht op de faculteitsvergadering van 4 juni 1920. Strategie (of goochelaar?) Polderman tovert echter op het nippertje nog een verrassende kandidaat uit zijn hoge hoed. Twee dagen vóór de vergadering zet hij een uitgebreid advies op papier (acht getypte bladzijden!) en houdt daarin een meesterlijk pleidooi om de kandidatuur te verdedigen van ... Karel Van de Woestijne.¹⁷ Pas daarna slaagt hij erin zijn vriend Karel (nog altijd kabinetssecretaris van Destrée) ertoe aan te zetten een sollicitatiebrief te bezorgen aan rector Pirenne, zodat de kandidaatstelling op de valreep kan toegevoegd worden aan de agenda van de faculteitsraad. Op aandringen van Fabrice en om procedurefouten te vermijden schrijft Karel

een gelijkaardige brief aan zijn minister. De vergadering van 4 juni 1920 begint om 17 uur en duurt langer dan gewoonlijk. Verbazing over de plotse kandidatuur van Karel Van de Woestijne zorgt immers voor enige chaos. Toch wordt eerst geluisterd naar de vier rapporteurs. Vercoullie meent dat de faculteit versterking nodig heeft en pleit daarom voor de komst van Vermeylen. Thomas en Severin daarentegen zitten op een andere golflengte: zonder de naam van Vermeylen te vermelden kelderen ze beiden zijn kandidatuur, want van de nieuwe titularis verwachten ze "qu'il est Belge de coeur avant tout" (wat volgens hen wél kan gezegd worden van Leo Van Puyvelde). Met andere woorden: zij vrezen de Vlaamsgezindheid van August Vermeylen en vooral zijn standpunten inzake de vernederlandsing van de universiteit. Het rapport van Polderman (het meest uitgebreide van de vier) is handig opgebouwd: na Leo Van Puyvelde als enige naar voren te hebben geschoven voor een bevordering tot gewoon hoogleraar (waardoor August Vermeylen nogmaals buiten de boot valt) en na op een sluwe manier ook de andere kandidaten weinig kansen te hebben gegeven, komt Fabrice heel geleidelijk met zijn eigen kandidaat op de proppen: "une personnalité dont le mérite incontestable la désigne à tous les suffrages". Wanneer hij dan aankondigt "je veux parler de l'oeuvre de Monsieur Karel Van de Woestijne", legt hij het zo aan boord dat hij niet zelf de lof zingt van zijn kandidaat, maar het letterkundig werk van Karel Van de Woestijne laat beoordelen door "trois parrains de marque dont l'avis peut faire autorité". Hij citeert bewonderende commentaren die in de afgelopen jaren gepubliceerd zijn door ... Leo Van Puyvelde, August Vermeylen en Maurits Sabbe. Afrondend zegt hij: "J'ajoute mon hommage à celui de ses trois critiques, et je puis certifier en outre, pour avoir assisté à des conférences données par lui que Monsieur Karel Van de Woestijne sera un excellent maître." Na het voorlezen van de vier rapporten ontspint zich een felle discussie, waaruit blijkt dat een eensgezind advies niet tot de mogelijkheden behoort. Er wordt dan maar besloten tot een geheime stemming over te gaan. De stemgerechtigde leden van de faculteit moeten elk twee namen op een briefje schrijven: een eerste en een tweede kandidaat. Het resultaat van de telling geeft te kennen dat Van Puyvelde een meerderheid behaalt en dus als eerste wordt voorgedragen. Basse komt op de tweede plaats, met een nipte voorsprong op Van de Woestijne. Die uitslag kan alleen maar verklaard worden door het lovend betoog van Polderman.¹⁸ Zijn taak beschouwt hij echter nog niet als volbracht. Een

exemplaar van zijn rapport overhandigt hij waarschijnlijk rechtstreeks aan minister Destrée, die niet aarzelt een eerste maatregel te nemen: bij koninklijk besluit van 22 juni 1920 wordt Van Puyvelde bevorderd tot gewoon hoogleraar. Pas daarna ontvangt de minister het volledig dossier van rector Pirenne (zijn persoonlijk advies, het verslag van de faculteit, de vier rapporten). Het duurt nog enkele weken vooraleer Destrée de knoop doorhakt. Polderman blijft aandringen en slaagt erin de minister te overtuigen dat zijn eigen kabinetssecretaris de meest valabele kandidaat is. Begin augustus wordt al een ontwerp van koninklijk besluit opgesteld en op 31 augustus 1920 is het dan eindelijk zover: Karel Van de Woestijne mag zich docent noemen aan de Gentse universiteit.¹⁹

Fabrice kan triomferen. Heeft hij Karel een vriendendienst willen bewijzen? Of heeft hij gehandeld uit eigenbelang? In zijn omgeving vertonen zich alleszins de klassieke reacties: argwaan, jaloersheid, vleierij, maar ook vrees voor al te grote macht. Fabrice laat er zich niet door beïnvloeden. Toch wordt zijn ijdelheid gestreeld. Hij ziet met genoegen, dat oude vrienden een beroep op hem doen om in Brussel ministeriële deuren voor hen te openen. Zijn brieven, in afwisselende volgorde vertrekkend uit Engeland, Brugge, Gent of Brussel, bewijzen niet alleen zijn eeuwige rusteloosheid maar ook zijn onafgebroken streven om een belangrijke rol te spelen.²⁰ Bijzonder illustratief is bijvoorbeeld de correspondentie met zijn gewezen atheneumleraar Julius Pée.²¹ In augustus 1914, bij het uitbreken van de oorlog, is Oscar Adant, studieprefect van het Brugse atheneum, samen met enkele leraars het land ontvlucht. Het stedelijk Bureau Administratif heeft toen Julius Pée, de oudste niet-dienstplichtige leraar, aangesteld tot waarnemend studieprefect. Dat Pée daarna, vanaf 1917, benoemd is geworden tot volwaardig studieprefect (een beslissing van de Vlaamse afdeling van het gesplitste ministerie van kunsten en wetenschappen), heeft bij sommige ouders en leerkrachten de wenkbrauwen doen fronsen. Vermeende sympathie met het activisme komt Julius Pée uiteindelijk duur te staan. Na de bevrijding van Brugge, in oktober 1918, is een groot deel van de bevolking geveld door de Spaanse griep. Ook Pée ligt zwaar ziek in bed en kan niet naar het atheneum. De katholieke Alphonse Harmignie, de nieuwe minister van kunsten en wetenschappen, zorgt er onmiddellijk voor dat de leiding van het atheneum in andere handen komt. Pée mag wel zijn functie als leraar Duits behouden, maar dat beschouwt hij als een ver-

nedering en dus weigert hij. Hij laat zijn ziekteverlof verlengen tot hij een betrekking aangeboden krijgt in het Gentse atheneum. Hij blijft echter revolteren en eist eerherstel. Het wordt een jarenlang gevecht. Wanneer hij verneemt dat zijn oud-leerling en vriend Fabrice Polderman hemel en aarde kan bewegen in ministeriële kringen, schrijft hij hem de ene brief na de andere om zijn onschuld te bewijzen. In de loop van 1920 doet Fabrice tal van pogingen om Pée te verdedigen in Brussel, maar telkens moet hij laten weten dat geduld nodig is "tot de politieke toestand wat klaarder en vaster wordt". Bij herhaling laat hij ook doorschemeren, dat de benoeming van 1917 (door een activistisch bestuur) "een groote hinderpaal" blijft, waar men nog niet bereid is "overheen te stappen". Hij wil Pée niet teleurstellen ("ik schrijf u dit met de meeste vriendschap") en belooft "alle verdere hulp", want bij wijze van tegenprestatie verwacht hij van zijn oud-leraar een aantal Duitse boeken (toneelstukken van Hermann Sudermann, romans van Wilhelm Raabe, drama's van Gerhart Hauptmann, enz.) die hij met zijn Gentse studenten wil behandelen. Als excuus voert hij aan: "mijn eigen boeken zijn nog allemaal in kisten toegenageld" en "mijn zeer zieke vrouw zal ik waarschijnlijk in een sanatorium moeten laten". Men kan zich afvragen hoe Fabrice, in dergelijke omstandigheden, zijn onderwijs organiseert. Volgens het officieel lesrooster van de faculteit letteren en wijsbegeerte moet docent Polderman college houden in de morgenuren van maandag en dinsdag. Of dat in de praktijk ook zo gebeurt, kunnen we niet bevestigen. De bootreizen van en naar Engeland, gecombineerd met afspraken en activiteiten op het ministerie in Brussel, zullen ongetwijfeld het programma van Fabrice meer dan eens in de war sturen. Niettegenstaande "al die beslommeringen" en "eigen zorgen" (zo luidt het in de brieven aan Pée) is het overduidelijk dat Fabrice zich in toenemende mate aangetrokken voelt door de precaire situatie van de binnenlandse politiek. Het samengaan van katholieken, liberalen en socialisten in één regering loopt niet van een leien dakje. Fabrice legt overal zijn oren te luisteren. Bij elke onenigheid noteert hij zijn persoonlijke visie en waagt hij zich aan voorspellingen. Wanneer begin november 1920 eerste minister Léon Delacroix het ontslag van zijn regering aanbiedt, schrijft Fabrice aan Julius Pée o.m. het volgende: "Wat onze politieke crisis betreft: gisteren, vrijdag avond, was absoluut niets gedaan. En niemand weet hoe de zaak zal uitlopen. Men voorziet Delacroix of Carton de Wiart als Eerste Minister. Destrée blijft waarschijnlijk, ten

ware men hem de Buitenlandsche Zaken aanbood." Twee weken later blijkt inderdaad dat Carton de Wiart de nieuwe regering zal leiden en dat Destrée zijn portefeuille van kunsten en wetenschappen behoudt.

In het kabinet Destrée zal Fabrice tijdens de komende maanden andermaal pogen zich verdienstelijk te maken. Vooral wanneer de minister onder druk wordt gezet door Vlaamse parlementsleden en Vlaamse verenigingen om de Gentse universiteit geheel of gedeeltelijk te vernederlandsen, zal Fabrice genuanceerde adviezen formuleren. Op basis daarvan en na besprekingen in de ministerraad dient Jules Destrée eind maart 1921 een wetsontwerp in, waarbij bepaald wordt dat vanaf het academiejaar 1921-1922 aan de Gentse universiteit Nederlandse colleges zullen ingericht worden in de faculteit letteren en wijsbegeerte en de faculteit wetenschappen. Kort daarop licht hij zijn plannen toe en verklaart o.m.: "Il est juste d'accorder aux Flamands une université. Cette université ne doit pas se créer aux dépens de l'université française de Gand. Il faut procéder par étapes, éviter toute contrainte et donner loyalement et sans lésiner aux Flamands qui le désirent un enseignement supérieur dans leur langue." De mogelijke inrichting van Vlaamse leer- gangen botst vrij snel op weerstand. Voorstanders van de totale vernederlandsing bestrijden het mager ontwerp; Franstaligen eisen het behoud van de huidige toestand. Na enkele weken ziet Destrée zijn ontwerp verworpen in de afdelingen van de kamer van volksvertegenwoordigers. Men mag weer van meet aan beginnen.²²

Het probleem van de Gentse universiteit schuift men dan enige tijd op de achtergrond, want regering en parlement moeten nog andere beloften nakomen: de herziening van de grondwet (meer bepaald de regeling van het kiesrecht), de aanpassing van de sociale wetgeving (in concreto de invoering van de 8-urendag en de 48-urenweek), het taalgebruik in bestuurszaken (met als knelpunt de Brusselse agglomeratie). Een heikele kwestie is ook de duur van de legerdienst. De socialisten stellen zich anti-militaristisch op en ijveren voor een legerdienst van zes maanden; de liberalen daarentegen willen het Belgisch leger uitbreiden en versterken. Allemaal thema's die Fabrice Polderman niet in eerste instantie boeien. Bovendien gaat zijn bezorgdheid nu meer naar de ziekte van zijn vrouw. In bijna elke brief aan Pée²³ kan men iets lezen over die "struggle for life". Nu eens meent hij "lichte beterschap" vast te stellen, dan weer is hij "vol bange verwachting". Engelse artsen geven hem weinig hoop. Daarom ontbiedt hij "een dokter uit Parijs" die hem vertrou-

wen inboezemt. Uiteindelijk wordt Elsie Dugard toch overgebracht naar de Côte d'Azur, waar zij in het zachte klimaat van Menton medisch behandeld wordt met de hoop op herstel. Voor Fabrice komen er nu nog verre treinreizen naar Zuid-Frankrijk bij. Alle inspanningen baten helaas niet. Op 10 december 1921 moet hij de Gentse rector ter kennis brengen: "J'ai la profonde douleur de vous annoncer la mort de ma femme, à Menton, le 4 décembre. Le service funèbre a eu lieu à Menton le 8 décembre." Tegelijk meldt hij dat hij nu als adres heeft: "Villa Alma, Porte de Gand, Bruges" (het ouderlijk huis).²⁴

Ondertussen heeft Fabrice (zij het op enige afstand) de politieke zwenkingen in Brussel kunnen volgen. Zo heeft hij (zes weken vóór de dood van zijn echtgenote) de driedelige regering zien wankelen door het ontslag van alle socialistische ministers (Destrée inclus) en heeft hij, onmiddellijk daarop, het begin meegemaakt van de campagnes ter voorbereiding van de parlementsverkiezingen van 20 november 1921. Die verkiezingen leveren de katholieken winst op en bezorgen de socialisten een lichte achteruitgang. De liberalen behouden hun posities en zijn bereid met de katholieken scheep te gaan in een nieuwe regering. De socialisten beslissen enige tijd oppositie te voeren. Het duurt evenwel langer dan verwacht vooraleer de twee coalitiepartners een akkoord bereiken over de verdeling van de portefeuilles. Een extraparlementaire regeringsformateur, Georges Theunis, ondervindt heel wat moeite om zijn ploeg samen te stellen, vooral omdat hij zich wil omringen met ministers die bereid zijn bij te dragen tot het financieel en economisch herstel van het land. Pas op 16 december 1921 kan de nieuwe regering van start gaan. Voor het departement kunsten en wetenschappen doet Theunis een beroep op de deskundigheid van iemand die niet tot een politieke partij behoort: de historicus Eugène Hubert, sedert 1883 hoogleraar aan de Luikse universiteit en van 1918 tot 1921 rector van die instelling.²⁵ Hubert is altijd bevriend geweest met zijn collega Paul Fredericq, kent aldus vrij goed de Gentse situatie en weet inmiddels ook dat in de periode 1920-1921 het ministerie van kunsten en wetenschappen heeft kunnen rekenen op de behulpzaamheid van Fabrice Polderman. Misschien is Fabrice één van zijn studenten geweest te Luik gedurende het academiejaar 1909-1910? Hoe dan ook, onmiddellijk na zijn beëdiging als minister vraagt hij Fabrice om kabinetschef te worden. Fabrice, nog in rouw gedompeld, aanvaardt de opdracht. En dus zendt de nieuwe minister op 22 december 1921 een brief aan de Gentse rector: "J'ai l'hon-

neur de vous faire savoir qu'un congé de sept mois est accordé à Monsieur le Chargé de Cours F. Polderman, pour lui permettre de remplir la mission qui lui a été confiée par le Gouvernement (A.R. du 17 décembre 1921, Moniteur du 22 courant, N° 356). Je vous serais gré, Monsieur le Recteur, de me proposer des mesures en vue de faire suppléer M. Polderman, dans son enseignement pendant la durée de ce congé."²⁶ On-middellijk wordt de decaan van de faculteit letteren en wijsbegeerte op de hoogte gebracht van de ministeriële mededeling en wordt aangedrongen op een spoedig bijeenroepen van de faculteitsraad "en vue d'assurer la suppléance de Mr. F. Polderman".²⁷

Het nieuws verspreidt zich als een lopend vuurtje. Julius Pée is een van de eersten om Fabrice te feliciteren. Hij krijgt een kort en relativerend antwoord: "Dank voor uw schrijven. Ik heb in deze laatste maanden zooveel echt zware last gedragen, dat alles er nevens mij meer medelijden inboezemt dan misprijzen. Ik heb thans zwaar werk. Ik zit 12-14 uur per dag in mijn 'bureel'. Wellicht kunt gij mij eens telefoneren?"²⁸ Enkele weken later, in januari 1922, is de gemoedstoestand van Fabrice vrijwel ongewijzigd: "Er is thans zoo'n stilte in mij en rondom mij, dat ik niet eens merk in wat voor stormen ik leef."²⁹ Zijn Brusselse bedrijvigheid slorpt hem zo op, dat hij nog nauwelijks contact heeft met de faculteit letteren en wijsbegeerte in Gent. Wel wil hij weten wie hem tijdelijk zal vervangen. Alfred Bertrang (leraar aan het atheneum te Aarlen), die in 1919 ook al kandidaat was voor de opvolging Bley, meldt zich nu opnieuw aan en wordt inderdaad voorgedragen door de faculteitsraad.³⁰ Fabrice zorgt voor de ministeriële goedkeuring, zodat Bertrang in februari 1922 met zijn colleges kan beginnen.

Stilaan maar zeker komt het leven van Fabrice weer op zijn plooi. Samen met minister Hubert werkt hij o.m. maatregelen uit om het statuut van universitaire docenten te verbeteren en om de professorale wedden te verhogen. Financiële aspecten hebben Fabrice altijd geïnteresseerd. Dat laat hij ook duidelijk blijken in de eerste helft van 1922.

Minder succesrijk blijven onderwijl de pogingen tot gedeeltelijke vernederlandsing van de Gentse universiteit. Franstalige groeperingen weten hun verzet zodanig te organiseren, dat elk voorstel van Vlaamse zijde tot verwarring leidt. Wanneer, als tussenoplossing, geopperd wordt een universiteit op te richten te Antwerpen, luidt het antwoord van de meeste Vlamingen: "Gent of niets!" De 69-jarige Hubert is na enkele maanden moegestreden en zal in oktober 1922 om gezondheids-

redenen zijn ministeriële functie neerleggen. Vooraleer dat gebeurt, heeft Fabrice nog twee zaken voor zichzelf gedaan gekregen: enerzijds slaagt hij erin de hem in 1919 toevertrouwde leeropdracht te beperken (hij wordt ontlast van twee cursussen in de kandidatuur); anderzijds mag hij het ambt van kabinetschef blijven uitoefenen. Léon Leclère, gewezen rector van de Brusselse universiteit, is vanaf 16 oktober 1922 de nieuwe minister van kunsten en wetenschappen. Hij behoudt Fabrice als voornaamste medewerker. November dreigt een maand van harde confrontaties te worden. Betogingen en tegenbetogingen zullen massaal door de Gentse straten trekken. Zwicht Leclère voor het geweld? Kan Fabrice hem onvoldoende steunen? Binnen het tijdsbestek van één jaar krijgen we een derde extraparlamentaire minister van kunsten en wetenschappen: de Luikse hoogleraar Pierre Nolf.³¹ Van hem verwachten koning Albert en eerste minister Theunis dat hij spoedig een oplossing vindt voor het netelige probleem van de Gentse universiteit. Op Fabrice Polderman wordt niet langer een beroep gedaan. In een brief van eind november 1922, gericht aan Julius Pée, lezen we: "Ik ben eindelijk, god zij dank, uit de galei. Niet dat ik iets anders wenschte. En ik geloof dat men mij zal toekennen dat ik het roer in de handen heb gehouden, ook door storm. Maar ik kan beter werk verrichten daarbuiten en een ruimere plaats veroveren in het strijdperk der ideeën."³² Wat hij met dat laatste precies bedoelt, is niet erg duidelijk. Wel weten we dat hij in december zijn horizon gaat verruimen in Duitsland, maar hij wordt er geconfronteerd met een ellendige realiteit. In de tweede week van januari 1923 schrijft hij aan Pée: "Ik ben een maand in Berlijn geweest. Wat een armoede! In diepe kou hebben de werklui er geen hemd, geen sokken, geen ondergoed meer. En men werkt er toch nog veel." Tegelijk meldt Fabrice dat hij zijn lessen aan de Gentse universiteit hervat heeft. Zo veel stelt dat niet voor (hij gaat maar één dag in de week naar Gent) en toch heeft hij wéér de hulp van Pée nodig: "Zou het u mogelijk zijn mij 'Agnes Bernauer' van Hebbel te leenen? Zoo ja, zoudt gij zoo vriendelijk willen zijn het bij den portier (Lange Meir) te leggen voor mij?"³³

Voorlopig trekt Fabrice ook minder naar Brussel. Of hij er zijn gewicht nog in de schaal kan leggen, is twijfelachtig. Minister Nolf is in de eerste maanden van 1923, zowel binnen als buiten het parlement, getuige van vinnige scheldpartijen. Begin juni zit eerste minister Theunis zodanig in de klem, dat hij het ontslag van zijn regering aanbiedt. De koning weigert dat echter te aanvaarden, doet een ultiem beroep op zijn

ministers en helpt Theunis aldus weer in het zadel. Van de crisisperiode heeft Pierre Nolf intussen gebruik gemaakt om een zoveelste compromis uit te werken. Zodra de parlementaire activiteiten opnieuw beginnen, legt hij in de senaat een wetsontwerp neer, dat in hoofdzaak het volgende bepaalt: de administratieve taal van de Gentse universiteit wordt het Nederlands; wat de onderwijstaal betreft, komt er een splitsing in twee afdelingen, een Vlaamse waar de colleges voor 2/3 in het Nederlands en voor 1/3 in het Frans worden gegeven, en een Franse met een omgekeerd taalregime. De studenten hebben vrije keuze tussen beide secties. Het ontwerp van Nolf, ingediend op 4 juli 1923, krijgt twee weken later (sneller dan ooit verwacht) een meerderheid in de senaat (74 stemmen voor, 55 tegen en 7 onthoudingen). Een week nadien start de bespreking in de kamer van volksvertegenwoordigers. Net als in de senaat zijn ook hier de socialisten (om uiteenlopende redenen) de voornaamste bestrijders van de halfslachtige oplossing. Camille Huysmans (die al geruime tijd droomt van een ministerportefeuille) reageert bijzonder kordaat: "Sur deux universités de l'Etat, les Flamands ont droit à une!" Toch keurt de kamer het wetsontwerp goed (87 stemmen voor, 75 tegen en 8 onthoudingen) en bekrachtigt de koning de zgn. Nolf-wet. Spoedig blijkt dat eigenlijk niemand tevreden is met het resultaat. Er volgt een zeer verwarde tijd, met protestmanifestaties, lastercampagnes en oproepen tot boycot.³⁴

Eerste minister Theunis en zijn regering hebben echter nog andere harde noten te kraken: de betwiste Ruhrbezetting door het Belgische leger, de duur van de dienstplicht, het al of niet ratificeren van het Frans-Belgisch handelsakkoord. Wanneer de onderhandelingen vastlopen, worden in maart 1924 enkele ministers vervangen. Hangende strijdvragen poogt men te omzeilen, maar het schip zinkt steeds dieper. De socialistische oppositie ziet slechts één oplossing: vervroegde verkiezingen. In februari 1925 kan een stuurloze regering niet anders dan overgaan tot ontbinding van het parlement en tot vaststelling van een datum voor nieuwe verkiezingen. Op 5 april 1925 kunnen de Belgen hun stem uitbrengen. Grote verliezers zijn de liberalen. Met bijna veertig procent van de stemmen streven de socialisten de katholieke partij voorbij in de kamer. Na hun nederlaag kiezen de liberalen voor een oppositieuur en zo is de weg vrij voor een rooms-rode regering. Het duurt echter 73 dagen vooraleer een akkoord kan worden bereikt. Vier formateurs moeten, een na een, afhaken. Uiteindelijk, op 17 juni 1925, slaagt Prosper Poul-

let erin een regering van christen-democraten en socialisten samen te stellen. De conservatieve vleugel van de katholieke partij wenst geen ministers te leveren. De belangrijke portefeuille van buitenlandse zaken komt in handen van de socialistische "patron" Emile Vandervelde. En ook voor Camille Huysmans gaat een droom in vervulling: hij is overgelukkig dat hij de ministerspost van kunsten en wetenschappen krijgt.³⁵ Onmiddellijk weet hij wie de meest geschikte mensen zijn om hem met raad en daad bij te staan: Fabrice Polderman (dus toch niet op de achtergrond gebleven!) wordt zijn kabinetschef en Julien Kuypers (zijn trouwe vriend) wordt kabinetssecretaris.

Net als in december 1921 vertrekt eind juni 1925 een brief naar de Gentse universiteit om Fabrice Polderman – gelet op zijn ministeriële opdracht – gedurende enige tijd te laten vervangen in de afdeling Germaanse filologie. Robert Foncke, sedert 1922 docent Duits aan de Hogere Handelsschool bij de faculteit rechten, wordt met de vervanging belast.³⁶ Fabrice (bevrijd van het lesgeven) kan nu weer veel energie steken in het helpen uitvoeren van het regeerakkoord. Uiteraard zijn er (traditiegetrouw) ook de vrienden die vol verwachting meteen aan de mouw trekken van de kabinetschef. Tot de allereersten behoort de niet aflatende Julius Pée, die nog altijd hoopt op eerherstel (in concreto: een nieuwe benoeming tot studieprefect). Begin juli schrijft Fabrice hem: "Beste Vriend. Ik dank u voor uw gelukwensen. Ik herinner mij met groot genoegen wat een uitstekende leeraar gij voor mij geweest zijt, en heb er steeds aan gehecht uw verdiensten warm aan te bevelen. Ik zal ook niet nalaten ditmaal uw geval aan den minister voor te leggen met al de sympathie die ik voor u voel."³⁷ Deze keer lukt het: precies vijf weken later mag Fabrice officieel berichten dat Julius Pée is aangesteld tot studieprefect van het koninklijk atheneum te Diest. Die maatregel bevredigt Pée, maar opspringen van vreugde doet hij niet. Het kleine atheneum van Diest is immers niet te vergelijken met dat van Brugge of Gent. Langer dan vier jaar zal hij het er niet volhouden (in 1929 neemt hij vroegtijdig ontslag en trekt zich terug in Staakte, een gehucht bij Lokeren).

In september 1925 beginnen Huysmans en Polderman aan een forse uitbreiding van het aantal professoren in de Nederlandstalige afdelingen, die door de zgn. Nolf-wet zijn opgericht aan de Gentse universiteit. Met een dergelijke versterking willen zij de boycot-acties breken, maar de gevoerde benoemingspolitiek (in 1925, 1926 en 1927)

wordt niet steeds in dank afgenomen. Van Franstalige zijde regent het klachten; bij de Vlamingen heerst vaak verwondering over de eigenzinnige keuzes van de minister. Het blijft, achteraf bekeken, toch een grote verdienste van Huysmans en Polderman dat zij erin geslaagd zijn binnen de kortste keren de Vlaamse aanwezigheid in de vier faculteiten omvangrijker te maken. Alleen al in de letteren en wijsbegeerte (de faculteit van Fabrice!) mogen we tien benoemingen en bevorderingen noteren. We noemen hier in chronologische orde: Paul De Keyser³⁸, Frans De Backer³⁹, Edgard Blancquaert⁴⁰, Edgar De Bruyne⁴¹, Herman De Vleeschauwer⁴², Domien Roggen⁴³, Robert Van Pottelbergh⁴⁴, Georges Van Langenhove⁴⁵, Gaston Dept⁴⁶, Frank Baur⁴⁷. En dan vergeten we nog te vermelden, dat Fabrice tegelijk voor zichzelf zorgt: bij koninklijk besluit van 10 oktober 1925 klimt hij op tot de rang van gewoon hoogleraar in de faculteit letteren en wijsbegeerte ("hij zal er college geven in de grondige geschiedenis der Duitsche letterkunde en de grondige uitlegging van moderne Duitsche schrijvers").⁴⁸ Met andere woorden: hij zal geen les meer moeten geven in de eerste en de tweede kandidatuur.

Dat dergelijke beslissingen aanleiding geven tot discussie en afgunst, kan Fabrice blijkbaar weinig deren. Zulks mag o.m. afgeleid worden uit een brief die hij in januari 1926 dicteert aan zijn Franstalige secretaresse en die bestemd is voor studieprefect Julius Pée: "Je vous remercie de la sympathie que vous voulez bien me témoigner à l'occasion des attaques dont j'ai été l'objet. C'est le sort habituel de ceux qui se consacrent à la chose publique en Belgique, de ne recevoir en retour que des injures et des calomnies. Mais vous savez que je ne m'en suis jamais ému et que je ne m'en porte pas plus mal. Toutefois, votre témoignage de sympathie venant d'un ancien maître que j'ai toujours aimé et estimé, m'est précieux et me fait grand plaisir".⁴⁹

Zoals in 1922 (ten tijde van minister Hubert) strekt de bedrijvigheid van Fabrice zich ook nu verder uit dan het oplossen van universitaire problemen. Weer legt hij een opvallende ijver aan de dag om beoefenaars van moderne kunst te stimuleren. Letterkundigen, schilders en beeldhouwers kunnen rekenen op de steun van Huysmans en Polderman. Een gedurfde aankooppolitiek verhoogt de kansen van onze kunstenaars.⁵⁰ Fabrice bezoekt tentoonstellingen, correspondeert met Felix Timmermans, Stijn Streuvels, Jozef Muls (adjunct-conservator van het Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen), Emmanuel De

Bom (hoofdbibliothecaris van de Antwerpse stadsbibliotheek), Georges Minne en Gustave Van de Woestyne (beiden in 1914 naar Wales gebracht door Fabrice) en nog vele anderen.⁵¹ Een hechte vriendschapsband is er ook met de kunstschilder Isidoor Opsomer, directeur van het Hoger Instituut voor Schone Kunsten te Antwerpen. Fabrice houdt van de omgang in die artistieke kringen. Hij kan er nieuwe contacten leggen en interessante mensen leren kennen. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij tijdens zo'n bijeenkomst van vrienden ten huize Opsomer een juffrouw uit Georgië heeft ontmoet en dat bij een andere gelegenheid de kennismaking is voortgezet. Hoe dan ook, in de loop van 1926 wordt ene Eugénie Korganoff af en toe gesignaleerd aan de zijde van Fabrice Polderman. De dame in kwestie is op 26 november 1902 geboren te Tiflis, hoofdstad van Georgië. Na de Russische oktoberrevolutie van 1917 kon de Georgische staat nog enige tijd zijn onafhankelijkheid behouden, maar in februari 1921 trok het Sovjetleger Georgië binnen en viel Tiflis in Russische handen. Heel wat families uit de culturele en intellectuele hoek verlieten Georgië en zochten veiliger oorden op. Leden van de familie Korganoff kwamen aldus in Frankrijk en België terecht. Eugénie en haar drie jaar oudere broer Boris vestigden zich, samen met hun ouders, in Brussel.⁵² Tussen 1922 en 1927 woonde Eugénie afwisselend te Elsene en te Sint-Gillis. Fabrice was sedert 1924 ingeschreven in het bevolkingsregister van Etterbeek. Op 24 januari 1927 zetten beiden een grote stap: zij huwen te Parijs (in het deftige XVIe arrondissement) en betrekken vervolgens een riant woning te Ukkel (Denneboslaan 28; Avenue de la Sapinière 28). Van minister Huysmans krijgt Fabrice verlof om met zijn 17 jaar jongere echtgenote een huwelijksreis te ondernemen. Het gaat richting Italië. Er wordt genoten van kunst en natuur, maar Fabrice stelt zich tussendoor ook vragen over de toekomst. Vooral terug te keren naar België schrijft hij aan het echtpaar Opsomer: "Gij kent die blauwe lucht, die zon, en het gevoel dat men hier zou willen blijven en dat men terug moet naar de regen en de bezigheden en de slommer en de zorgen. Mijn vrouw en ik denken vaak aan u en aan de mildheid van uw hart en aan uw vriendschap. Er zijn er weinigen in België waaraan wij hechten, maar gij zijt een kunstenaar in het voelen, zoo diep als in het zien. Wat zeg ik u meer? Dat valt buiten het nuttelooze. De toekomst moet men steeds 'inrichten'. Ik denk er aan met een zekere verwarring. Een droom is mooi wanneer gedroomd. Een droom in de werkelijkheid omzetten vergt zoeken en streven. Maar ik ben vol

In maart 1927 gaat Fabrice weer aan de slag als kabinetschef. Aan plannen ontbreekt het niet, maar verwezenlijkingen blijven uit. Sedert de katholiek-socialistische regering van Pouillet vorig jaar is uitgebreid met een paar liberalen en Pouillet zelf is vervangen door de conservatieve Henri Jaspar, gaat de aandacht nog meer naar de sanering van de financiële situatie in België. Drastische besparingen en een heffing van nieuwe belastingen lossen de problemen niet op. Pas wanneer het parlement volmachten verleent aan de regering en koning Albert een beroep doet op de deskundigheid van een monetair expert als Emile Francqui, slaagt men erin de Belgische frank te stabiliseren. Nadat Francqui zijn opdracht vervuld heeft, willen de drie regeringspartijen hun eigen programma's ten uitvoer brengen. Van solidariteit is echter nauwelijks sprake. Vooral de socialistische eis tot inkrimping van de legerdienst gooit roet in het eten. Camille Huysmans voelt zich in de tang genomen. Hij krijgt het vaak hard te verduren, zelfs binnen zijn eigen partij. De socialisten zijn inderdaad van mening dat hij op onderwijsgebied weinig heeft verwezenlijkt en dat hij het katholieke verzet niet heeft kunnen breken. Sommige partijgenoten verwijten hem bovendien dat hij in zijn benoemingspolitiek veel te breed is geweest voor de katholieken. In de loop van 1927 neemt de campagne toe en komt Huysmans onder zware druk te staan.⁵⁴

Fabrice Polderman is niet van plan het bijltje erbij neer te leggen en zoekt naar middelen om zijn minister in een gunstig daglicht te plaatsen. Zo poogt hij een dam op te werpen tegen het katholieke Hoger Instituut voor Opvoedkunde dat in 1925 te Gent is opgericht door Frans De Hovere en dat veel succes kent bij gemotiveerde leerkrachten (die een bijkomend getuigenschrift of diploma willen behalen). Fabrice bedenkt een plan, waardoor een gelijkaardig instituut zou toegevoegd worden aan de faculteit letteren en wijsbegeerte van de Gentse universiteit. Camille Huysmans steunt het initiatief en brengt de academische overheid op de hoogte. De Gentse faculteitsraad, de rector en de beheerder-opziener reageren echter afwijzend, want volgens hen horen onderwijzers en onderwijzeressen niet thuis op de universiteit. Huysmans en Polderman houden geen rekening met de negatieve adviezen en haasten zich om in november 1927 (wanneer de regering op haar laatste benen loopt) een ontwerp van koninklijk besluit op te stellen, waarbij de Gentse faculteit letteren en wijsbegeerte een hoger instituut

voor opvoedkunde krijgt. Op 21 november 1927 nemen de ministers collectief ontslag, maar op de valreep (d.i. precies twee dagen eerder) slaagt Huysmans erin koning Albert nog snel het besluit te laten ontekenen.⁵⁵

Met dat huzarenstukje eindigt ook het ministerieel avontuur van Huysmans en Polderman. Eerste minister Jaspar is de socialisten liever kwijt dan rijk en heeft maar één dag nodig om een nieuwe regering van katholieken en liberalen te vormen. De Brusselse liberaal Maurice Vauthier zal (bijna vier jaar lang) het departement kunsten en wetenschappen leiden. Voor Huysmans en Polderman begint nu een bezinningsperiode. Fabrice keert met tegenzin terug naar de universiteit. Hij laat er zich overigens heel weinig zien, want hij mijdt de gemengde gevoelens van zijn collega's. Wel houdt hij contact met Camille Huysmans en Isidoor Opsomer. Hij is dus aanwezig, begin februari 1928, in het Residence Palace te Brussel, waar Huysmans gevierd wordt en zijn portret aangeboden krijgt van "goede oude vriend" Opsomer. Fabrice gaat ook in op het verzoek van Huysmans om mee te werken aan het door hem pas opgerichte maandblad "Ontwikkeling". In het maartnummer van 1928 laat hij (onder de schuilnaam: Quinten van Brugge) een artikel verschijnen over "Leidende figuren in de duitsche letterkunde", dat hij aldus aanvangt: "Zoo wij tusschen de hedendaagsche duitsche letterkundigen drie persoonlijkheden willen aanwijzen welke als vooraanstaande leiders kunnen gelden moet onze keus onvermijdelijk zich bepalen tot: den dramaturg Gerhart Hauptmann, den epischen dichter Thomas Mann, den lyrischen dichter Stefan George. Deze keus is geenszins willekeurig; men mag integendeel gerust beweren dat de drie voornoemde letterkundigen sinds jaar en dag dezen eeretitel verdiend hebben."⁵⁶ En dan geeft Fabrice een overzicht van het literair oeuvre van de drie Duitsers, met korte beschouwingen over gelijkenissen en verschillen. Het artikel van Fabrice blijkt echter niet in goede aarde te vallen. Een ingezonden brief, ondertekend door Frank Van den Wijngaert en opgenomen in het juninummer 1928 van "Ontwikkeling", maakt brandhout van de drie "leidende figuren": "Zulks betekent nagenoeg, dat men zeggen zou dat onze huidige nederlandse literatuur nog steeds beheerst wordt door de ... tachtigers of door de generatie, die ze is opgevolgd en men gemeend heeft de negentigers te moeten noemen." Hetzelfde geldt, volgens de brieveschrijver, voor Hauptmann, Mann en George: ze zijn achterhaald. "Sinds 1910-1911 is de leiding der literatuur in Duitsland

in andere handen overgegaan. Het was toen de heroïese periode van het baanbrekend expressionisme. En dit expressionisme, waarvan wij nu de vruchten oogsten, heeft de Duitse letterkunde verrijkt met een geweldige trits jongeren, waarvan zeer velen reeds definitief werk schreven." Dan volgen de namen van zeventien "vooraanstaande" auteurs, die in Duitsland deel uitmaken van "een jong, energiek geslacht."⁵⁷

Voelt de hoogleraar Duitse literatuur zich vernederd? Heeft iemand (met opzet?) een illusie doorgeprikt? Krijgt de bijna 80-jarige André Bley toch gelijk met zijn beweringen (van 20 jaar eerder) dat de wetenschappelijke studie en belangstelling van Fabrice Polderman niet allereerst uitgingen naar Duitse taal- en letterkunde?

Hoe dan ook, we kunnen enkel vaststellen dat Fabrice het na 1928 niet meer waagt een bijdrage over Duitse auteurs te publiceren. Hij beweegt zich trouwens steeds minder en minder op het literaire pad. Liever laat hij zich zien in "les milieux artistiques", waar zowel over kunst als over geld gediscussieerd wordt. De lokroep van de financiële wereld verwijdt hem nog meer van het universitaire leven. Uitnodigingen voor academische plechtigheden beantwoordt hij niet; op vergaderingen van de faculteitsraad letteren en wijsbegeerte verschijnt hij nooit (hij excuseert zich zelfs niet); vragen om in een commissie te zetelen worden stevast genegeerd. Brieven van de overheid (ministerie of rectoraat) legt hij naast zich neer, ook al wordt hij aan bepaalde verzoeken telkens opnieuw herinnerd. Zo dringt o.m. het Beheer der Pensioenen herhaaldelijk aan op het bezorgen van "een uittreksel uit de overlijdensakte" van zijn eerste echtgenote en het opzenden "in geval van tweede huwelijk van een uittreksel uit bedoelde akte". Ook de administratieve diensten van het ministerie van kunsten en wetenschappen vragen tevergeefs "de faire connaître la date du second mariage et, si possible, la localité où il a eu lieu."⁵⁸ Fabrice blijft zich, ondanks alles, in een waas van geheimzinnigheid hullen.

Hardnekkiger worden inmiddels de geruchten over de geldzucht van Fabrice, over zijn aankoop en verkoop van kunstwerken, over zijn beursspeculaties en vooral over zijn participatie in het Belgische autobedrijf Minerva. Waarschijnlijk laat hij zich meeslepen door de vermetele en gewiekste zakenman Georges Marquet, die vanaf 1928 de Minerva-fabriek in Mortsel een nieuw elan wil geven. De riskante onderneming zal Fabrice helaas zuur opbreken, wanneer na weinige jaren het faillissement van Minerva dreigt. De financiële avonturen van Fa-

brice blijven niet onbesproken. Zijdelings wordt er zelfs op gealludeerd door de dichter, romancier en criticus Paul Kenis in het Jaarboek 1930 van "de vereeniging van letterkundigen en de vereeniging ter bevordering van het Vlaamsche boekwezen". Daarin schetst hij de geschiedenis van het tijdschrift voor literatuur en kunst "De Boomgaard" (1909-1911) en brengt terloops in herinnering het eerste souper van de redactie in Antwerpen, waaraan werd deelgenomen door o.m. André De Ridder, Gustave Van Hecke, Edmond Van Offel, Gust Van Roosbroeck, Firmin Van Hecke, Hugo Van Walden en Leo Van Goethem. Hij voegt eraan toe: "Of de vriend Fabrice Polderman, die zich thans op de banen der grootfinancier begeven heeft nadat hij eerst een tijd lang als cabinetschef van Camiel fungeerde, of hij daar ook van de partij was, zou ik mij niet meer kunnen herinneren. Hij bezat toen trouwens reeds de reserve, die een aanstaande cabinetschef en financier betaamt."⁵⁹

In datzelfde jaar 1930 komt (waarom niet uit financiële overwegingen?) ook het huwelijk van Fabrice en Eugénie op losse schroeven te staan. Precieze informatie ontbreekt, maar volgens de registers van de burgerlijke stand van Ukkel verlaat Eugénie Korganoff in 1930 de echtelijke woning en wordt het huwelijk ontbonden op 27 juni 1931. Er zijn vermoedens dat Eugénie dan naar Londen vertrekt en in 1936 naar België terugkeert (weliswaar kortstondig), maar van contacten met Fabrice is alleszins geen sprake meer. Weer staan we hier voor een raadsel. Hoe zal Fabrice zijn leven nu inrichten? In de eerste helft van de jaren dertig vertoeft hij vaak in het buitenland. Vlucht hij voor de realiteit? Of is "de wandelende jood" (zoals Julius Pée zijn leerling noemde op het Brugse atheneum) nog eens aan het dwalen zonder enige rust te vinden? Door een ongeregeld leven te leiden en vooral door zijn afwezigheid brengt hij zichzelf in moeilijkheden. Zo moet hij in 1934 vernemen, dat Gustave Van de Woestyne het wachten op betalingen beu is en een rechtsgeding aanspant tegen Fabrice. Het betreft de (in 1929) beloofde verkoop van schilderijen, waarvoor Van de Woestyne nog steeds geen cent heeft ontvangen. Fabrice, compleet in verwarring, probeert vanuit Barcelona contact te krijgen met Isidoor Opsomer, in de hoop dat hij als vriend bemiddelend wil optreden. Hij wringt zich in allerlei bochten ("ik ben de laatste tijd herhaaldelijk verhuisd"; "mijn papieren zitten in kisten"; "ik was in Denemarken en Zwitserland en nu ben ik in Spanje") en speelt aldus de vermoorde onschuld.⁶⁰ Aandoenlijk of meelijwekkend? ...

Het ontbreekt in die periode alleszins niet aan staaltjes van slordigheid en onverschilligheid. Het "je-m'en-foutisme" viert meer dan ooit hoogtij. De Gentse rector krijgt zelfs brieven van de Brusselse diensten voor water-, gas- en elektriciteitsvoorzieningen wegens het niet vereffenen van rekeningen: "Monsieur le Recteur, Nous avons l'honneur de vouloir bien, si possible, nous renseigner au sujet du domicile légal actuel de Monsieur Fabrice Polderman, lequel nous est signalé avoir quitté sa propriété avenue de la Sapinière 28, à Uccle, sans laisser d'adresse. Ce renseignement est demandé pour usage administratif."⁶¹ Gelijkaardige vragen worden ook gesteld door de diensten van het ministerie van kunsten en wetenschappen. De rector is ten einde raad en geeft dan maar het adres van het ouderlijk huis te Brugge.⁶² De toestand wordt nog ingewikkelder, wanneer blijkt dat in 1935 aan Fabrice een te hoge wedde "verkeerdelijk werd uitbetaald" en hij aangemaand wordt het bedrag terug te geven.⁶³ Alsof dit alles niet volstaat, rommelt het ook binnen de faculteit letteren en wijsbegeerte: sommige collega's (o.m. August Vermeylen) ergeren zich erover, dat door Polderman ontleende boeken niet terugbezorgd worden aan de seminarie-bibliotheken. Wanneer herinneringsbrieven niet helpen, schakelt men de rector in. Die schrijft in januari 1937 aan Polderman: "U hebt nog altijd zekere boeken in bruikleen, alhoewel er reeds bij U verscheidene malen aange drongen werd op teruggave. Ik ben zoo vrij U op mijn beurt te verzoeken zonder verder verwijl de werken terug te sturen."⁶⁴ Fabrice krijgt er meer dan genoeg van. Voor zijn studenten is hij een schimmige figuur, die af en toe eens opduikt, maar dan heel snel weer verdwijnt. Mondelinge overlevering binnen de letteren en wijsbegeerte, alsook gesprekken met gewezen studenten Germaanse filologie uit de tweede helft van de jaren dertig bevestigen die beeldvorming. Al de bewaarde herinneringen vertonen opvallende overeenkomsten:

- "vaak meldde hij zich ziek of kwam niet opdagen";
- "als examiner moest Foncke hem soms vervangen";
- "van Foncke leerden we Duits, niet van Polderman";
- "hij kon een verwaande houding aannemen en met minachting op ons neerkijken";
- "een college begon hij wel eens met de woorden 'Nehmen Sie Ihre Plume' ... en dan dicteerde hij een lange tekst";
- "het gebeurde ook dat hij ons een toneelstuk luidop liet lezen (met

rolverdeling) en dat hij zich beperkte tot luisteren";

- "enkele studenten wisten onder elkaar iets te vertellen van zijn Minervaperikelen en dan kwamen de roddels los".

Studenten weten echter niet alles. Professoren evenmin. Dat Fabrice Polderman in 1938 voor de derde maal in het huwelijk treedt, wordt zo zorgvuldig mogelijk geheimgehouden. Pas na speurwerk in de bevolkingsregisters van de gemeente Sint-Gillis hebben we kunnen achterhalen, dat Fabrice op 16 juli 1938 is getrouwd met ene Hermine Claassen van Duitse afkomst. Hij blijft dus op de internationale toer gaan. Na Engeland en Georgië komt nu Duitsland aan de beurt.

Wie is die Hermine Claassen eigenlijk? Het heeft ons veel moeite gekost om die vraag te beantwoorden. Ziehier enkele gegevens. Zij aanschouwt het levenslicht te Erlangen (Beieren) op 3 augustus 1906 als dochter van Hermann en Marguerite Claassen (zij is dus 21 jaar jonger dan Fabrice). Vader is eigenaar van een grote brouwerij, maar wanneer hij kort na de eerste wereldoorlog overlijdt, wordt de hele zaak verkocht en beslist zijn echtgenote om samen met haar vijf minderjarige dochters naar Brussel te verhuizen. Waarom die vlucht? Vrees voor de onstabiele Weimarrepubliek? Vrij snel volgt echter de ontzuivering. België blijkt niet het land van belofte te zijn, want Duitsers worden er nog steeds als vijanden beschouwd. De familie Claassen heeft het moeilijk. De dochters zullen moeten zorgen dat er geld in het laatje komt. Hermine volgt een verpleegstersopleiding. Nadien zou ze een tijd tewerkgesteld zijn in het Brusselse Edith Cavell-ziekenhuis. Volgens een andere bron wordt ze aangenomen (als verpleegkundige? als administratieve kracht?) door de personeelsdienst van het automobielbedrijf Minerva. En zo zou ze Fabrice Polderman leren kennen? Of omgekeerd? Men kan zich afvragen of de echtscheiding van 1931 daardoor versneld is, maar dat lijkt een te haastige conclusie. De situatie wordt immers nog complexer, wanneer een ambtenaar van de burgerlijke stand van de stad Brussel een akte opstelt om het feit vast te leggen, dat Hermine Claassen op 30 januari 1932 bevallen is van een jongen die de naam Claude krijgt. De aangifte gebeurt door Théodore Hannouille, directeur van de kraaminrichting waar Hermine op dat ogenblik verblijft. Een vader wordt niet vermeld. Hermine en Claude beginnen dan aan een zwerftocht: ze wonen achtereenvolgens in Sint-Pieters-Woluwe, Sint-Gillis, Oostende, Elsene en tenslotte weer Sint-Gillis (vijf ver-

schillende adressen in vijf jaar tijd). Verwondering wekt intussen de daad die Hermine stelt op 9 mei 1935: bij de dienst burgerlijke stand van Brussel laat zij in de rand van de geboorteakte van 1932 noteren dat zij Claude (inmiddels drie jaar oud) "erkent" als haar zoon! Wat heeft haar daartoe bewogen? Onder druk gezet door haar familie? Invloed van de biologische vader? Maar wie is dan die geheimzinnige man? ... Moeten we aan Fabrice denken? Die blijft echter uit de buurt van Hermine: hij staat ingeschreven te Ukkel (eerst: Waterloo-sesteenweg 717; daarna: Prins van Oranjelaan 1) en verhuist in 1936 naar Elsene (Waterloosesteenweg 535). De moeder van Hermine sterft in datzelfde jaar 1936. Onopgeloste vraag: had moeder Claassen bezwaar gemaakt tegen een relatie van haar dochter met de oudere Fabrice? En viel door haar dood dat beletsel nu weg? ... We kunnen alleen constateren, dat op 16 juli 1938 Fabrice en Hermine verschijnen voor de schepen van burgerlijke stand van de gemeente Sint-Gillis, die "après avoir reçu séparément des contractants la déclaration de se prendre pour mari et pour femme" hen in de echt verbindt. Tegelijk laten zij beiden in de geboorteakte van 1932 vermelden, dat zij Claude "als hun zoon erkennen". Meteen gaan moeder en zoon hun intrek nemen bij Fabrice (Waterloosesteenweg 535, Elsene).

Aan deze beslissing wordt weinig ruchtbaarheid gegeven, want precies in die periode ligt het niet zo voor de hand dat een Vlaming trouwt met een Duitse. De dreigende dominantie van Hitler doet de argwaan groeien bij de bevolking. Zullen Fabrice en Hermine zich weten gedeisd te houden? Beseffen ze voldoende dat ze met argusogen kunnen bekeken worden?

Onvoorspelbare reacties behoren nu eenmaal tot de dubieuze karaktertrekken van Fabrice. Niet verwonderlijk dus dat hij in 1938 en 1939 toch weer zit te broeden op vage plannen. De meeste landen verhogen echter de activiteiten van hun inlichtingsdiensten. Zo wordt het reilen en zeilen van het echtpaar Polderman nauwlettend gevolgd door geheime agenten uit Frankrijk. Een document van 17 februari 1940 ("renseignement n° 1324") spreekt boekdelen: "Polderman, revenant de l' Ambassade le 24 janvier 1940, n'a pas caché qu'il venait de recevoir une importante somme d'argent. Au cours d'un dîner il a déclaré à notre informateur qu'un projet était en cours pour la formation d'une 'Grande Flandre' s' étendant de Dunkerque à la Hollande Méridionale. Il a ajouté que les flamands jouiraient bientôt de leur indépendance, car les

Allemands sont partisans d'un mouvement séparatiste et disposés à soutenir ce dernier financièrement et par tous autres moyens en leur pouvoir. Bien qu'aucun nom ne fut mentionné l'informateur recueille l'impression qu'un comité central avait déjà été formé en vue de la réalisation de ce plan."⁶⁵

Fabrice Polderman, quo vadis?

Noten

- ¹ K. De Clerck, *Kroniek van de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit*, Gent, 1985, pp. 135-137.
- ² ARUG, 4 H2/1 (doos 13).
- ³ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ⁴ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 23.8.1919.
- ⁵ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 29.9.1919.
- ⁶ ARUG, 6 A2/2 (ingekomen en uitgaande briefwisseling).
- ⁷ Université de Gand, *R ouverture Solennelle des Cours*, Gand, 1919, pp. 12-13.
- ⁸ ARUG, 4 A2/4 (doos 190).
- ⁹ ARUG, 4 A2/4 (doos 190).
- ¹⁰ ARUG, 4 A2/4 (doos 190).
- ¹¹ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 11.12.1919.
- ¹² AMVC, P 651.
- ¹³ *Het Roode Zeil*, maart 1920, pp. 42-46.
- ¹⁴ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 22.4.1920.
- ¹⁵ ARUG, 4 A2/4 (doos 190).
- ¹⁶ ARUG, 4 A2/4 (doos 190).
- ¹⁷ ARUG, 4 A2/4 (doos 190).
- ¹⁸ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 4.6.1920.
- ¹⁹ Voor meer details over die benoeming (o.m. ook voor de politieke reacties en de commentaren in de pers) verwijzen we naar het artikel van P. Theunynck, "In den rug geschoten", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, juni 2003, pp. 112-136.
- ²⁰ AMVC, P 651.
- ²¹ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ²² K. De Clerck, *Kroniek van de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit*, Gent, 1985, pp. 155-159.

- ²³ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ²⁴ ARUG, 4 A2/4 (doos 200).
- ²⁵ F. Magnette, *Eugène Hubert*, in: *Liber Memorialis. L'Université de Liège*, I, Liège, 1936, pp. 340-347.
- ²⁶ ARUG, 4 A2/4 (doos 205).
- ²⁷ ARUG, 6 A2/2 (ingekomen en uitgaande briefwisseling).
- ²⁸ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ²⁹ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³⁰ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 18.1.1922.
- ³¹ Pierre Nolf, in: *Liber Memorialis. L'Université de Liège*, III, Liège, 1936, pp. 247-255.
- ³² SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³³ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³⁴ K. De Clerck, *Kroniek van de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit*, Gent, 1985, pp. 183-197.
- ³⁵ J. Hunin, *Het enfant terrible Camille Huysmans*, Amsterdam, 1999, pp. 243-249.
- ³⁶ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 219-229.
- ³⁷ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ³⁸ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 275-279.
- ³⁹ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 285-288.
- ⁴⁰ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 289-296.
- ⁴¹ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 297-304.
- ⁴² Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 305-309.
- ⁴³ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 310-315.
- ⁴⁴ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 320-321.
- ⁴⁵ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 323-325.
- ⁴⁶ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 326-329.
- ⁴⁷ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 330-336.
- ⁴⁸ ARUG, 4 A2/4 (doos 214).
- ⁴⁹ SAL, Briefwisseling J. Pée.
- ⁵⁰ V. Devillez, *Kunst aan de orde. Kunst en politiek in België*, Gent, 2003, pp. 16-27.
- ⁵¹ AMVC, P 651.
- ⁵² Schriftelijke mededeling d.d. 22.7.2004 van een nu nog in Parijs verblijvend familielid, E. Korganoff (geboren te Tiflis op 27 januari 1918).
- ⁵³ AMVC, P 651.
- ⁵⁴ J. Hunin, *Het enfant terrible Camille Huysmans*, Amsterdam, 1999, pp. 258-260.
- ⁵⁵ K. De Clerck, *75 jaar pedagogische wetenschappen aan de Gentse universiteit*, Gent, 2002, pp. 28-38.
- ⁵⁶ *Ontwikkeling*, maart 1928, p. 171.

⁵⁷ *Ontwikkeling*, juni 1928, pp. 383-384.

⁵⁸ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁵⁹ *Het Boek in Vlaanderen*, 1930, pp. 52-53.

⁶⁰ AMVC, P 651.

⁶¹ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁶² ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁶³ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁶⁴ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁶⁵ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier). Het betreft een document dat in 1998 door SOMA (Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij) bezorgd werd aan het Archief van de Gentse universiteit.

Staan Fabrice en Hermine op een lijst van verdachten, wanneer het alsmear duidelijker wordt dat Duitsland zich voorbereidt om in het westen tot de aanval over te gaan? Of houden geheime agenten hen nog steeds scherp in het oog? Begin mei 1940 wordt het hen blijkbaar te warm onder de voeten. Fabrice beslist (net als in 1914) bijtijds het land te verlaten. Samen met Hermine en Claude (inmiddels acht jaar) rijdt hij in een volgepropte wagen naar het zuiden. Zowel het ministerie van onderwijs als de academische overheid worden in het ongewisse gelaten. Fabrice is echter geen unicum. Onmiddellijk na de Duitse inval op 10 mei 1940 slaat een groot deel van het universitair personeel op de vlucht. Velen zoeken (voorlopig althans) veiliger oorden op in Frankrijk. Pas een paar weken na de capitulatie begint de terugkeer. Op 13 juni zijn er van de 167 professoren en docenten al 86 weer in Gent. Toch nog onvoldoende om examens te organiseren. Dus wordt de eerste examenperiode naar september verschoven en worden de "post-verlaters" aangemaand tot werkhervatting.¹

Begin september 1940 stelt het rectoraat een lijst op van 33 professoren "die moeten vervangen worden". In 17 gevallen kent men de namen van collega's die bereid zijn "de vervanging aan te nemen". Voor Fabrice Polderman (met de vermelding: "het staat niet vast waar hij is en of hij uitweek") stelt Robert Foncke zich beschikbaar om examens af te nemen "in het hoger belang der studenten".²

Ondertussen poogt de bezettende overheid haar greep op de universiteit te vergroten. Zo wordt o.m. rector G. De Smet onder druk gezet om te laten weten welke leden van het onderwijzend personeel een vreemde nationaliteit hebben en welke "Joodsch zijn". Vanuit het rectoraat vertrekt met die bedoeling op 9 november 1940 een circulaire, waarbij gevraagd wordt de door de Duitsers gewenste verklaring "onmiddellijk per omgaande post behoorlijk ingevuld en ondertekend terug te sturen". De aan Polderman gerichte brief (adres: Steenweg op Waterloo 535, Brussel) bezorgt de post "terug aan afzender". Dezelfde brief wordt dan "aangetekend" verzonden, maar keert (andermaal ongeopend) terug naar het rectoraat.³ De rector ziet zich verplicht op 29 november 1940 het volgende te schrijven aan de decaan van de letteren en wijsbegeerte: "Ik heb reeds herhaaldelijk getracht van Collega

Polderman te vernemen of hij al dan niet in het buitenland heeft verbleven na 10 Mei. Tot nog toe ben ik er niet in gelukt deze inlichtingen te bekomen. Ik houd er dan ook aan U mede te delen dat Prof. Polderman zijn werkzaamheden op de Universiteit niet mag hervatten."⁴ Decaan Hans Van Werveke weet blijkbaar iets meer over de tijdelijke verblijfplaats van Polderman; op 14 december 1940 antwoordt hij aan de rector: "Naar aanleiding van Uw brief van 29 November betreffende collega Polderman (die volgens zekere geruchten in Portugal zou verblijven) verzoekt de faculteit mij er Uwe aandacht op te vestigen dat op de eene of andere wijze zal moeten voorzien worden in zijn vervanging."⁵ Na overleg met het ministerie van openbaar onderwijs (meer bepaald met secretaris-generaal Marcel Nyns en directeur-generaal Herman De Vleeschauwer) wordt Robert Foncke belast met de vervanging van Fabrice Polderman. Wegens "zijn ziekelijken toestand" zal Foncke echter gedurende één semester medewerking krijgen van een Duitse gastprofessor, L. Mackensen.⁶ Na beëindiging van zijn opdracht brengt Mackensen op 19 augustus 1941 verslag uit "über seine Tätigkeit an der Universität Gent", een document waarin hij de faculteit letteren en wijsbegeerte scherp kritiseert en vooral de afdeling "Deutsche Philologie" op de korrel neemt.⁷ Uit dat rapport citeren we enkele zinnen, omdat ze rechtstreeks of onrechtstreeks met Polderman te maken hebben:

- "Das Seminar war bei meiner Ankunft in einem beklagenswerten Zustand."
- "Die Literaturgeschichte lag gans im argen."
- "Die Bücherei war in völliger Unordnung."
- "Die Sprachkenntnisse der Studenten sind durchaus unzureichend."
- "Die deutsche Philologie kann in Gent nur als Nebenfach studiert werden (neben Niederländisch und Englisch). Das bedingt, im Zusammenhang mit dem leidigen Kursussystem, einen bedauerlichen Tiefstand des wissenschaftlichen Niveaus sowohl der Lehrgänge wie des studentischen Wissens und weiterhin eine völlige Abriegelung eines wissenschaftlichen Nachwuchses."

Niet alleen Mackensen zorgt ervoor dat Polderman aldus in een weinig fraai daglicht wordt geplaatst. Bijna gelijktijdig wordt de academische overheid geconfronteerd met zeer onaangename feiten: rekeningen die nog steeds niet betaald zijn door Polderman, leningen die hij

niet heeft afgelost, facturen van nutsbedrijven waarvoor de universiteit zou moeten opdraaien. Eén voorbeeld ter illustratie. Op 12 mei 1941 schrijft Louis Speleers (hoogleraar kunstgeschiedenis en oudheidkunde van het Nabije Oosten) aan de beheerder-inspecteur van de Gentse universiteit, met het uitdrukkelijke verzoek 1.500 frank af te trekken van de jaarwedde van Polderman. Dat bedrag heeft hij in januari 1940 geleend aan Polderman, maar nooit teruggekregen. Pogingen om met een cheque van Polderman het geld te incasseren bij een bank, mislukten telkenmale. Nu verwacht Speleers, ten einde raad, dat de universiteit hem zal betalen. Een maand later, op 17 juni 1941, krijgt hij van de beheerder-inspecteur een onverbloemd antwoord: "Het spijt mij op dien wensch niet te kunnen ingaan en nog meer dat U zich tot die leening heeft geleend. U zal begrijpen, dat ik niet tusschen komen kan in een kwestie welke wij als private aangelegenheid hoeven te beschouwen. Wat de door collega Polderman geteekende check aangaat, dit heeft voor mij geen verwondering gebaard. Het was, inderdaad, bij Polderman een gewoonte geworden met checks zonder dekking te betalen. Ik kan U dan ook slechts aanzetten om geduld te oefenen en, intusschen, betere tijden af te wachten."⁸

Men kan zich afvragen waarom in dergelijke situaties niet doorverwezen wordt naar het ouderlijk huis te Brugge. Dat adres kent men toch op het rectoraat. Of is zelfs de familie van Fabrice (zijn ouders, zijn broer, zijn zussen) niet op de hoogte van de gekozen vluchtweg en de uiteindelijke bestemming? ...

In december 1941 sterft zijn moeder, de bijna 80-jarige Marie-Caroline Thevissen. Heeft men Fabrice daarvan kunnen verwittigen? Op het doodsprentje⁹ lezen we: "Zij was een moeder waardig in het geheugen der goeden voort te leven. Haar kinderen eerden en beminden haar en tot het laatste oogenblik van haar leven deden zij al wat zij konden om haar gelukkig te maken. Haar nagedachtenis zal in hun hart geprent blijven als een gestadige opwekking om haar deugden na te volgen en voor haar te bidden." Geldt dat ook voor Fabrice? Of krijgt hij pas veel later die tekst in handen? Dezelfde vraag kan men stellen, wanneer op 2 januari 1944 vader Polderman (bijna 91 jaar) overlijdt. Opvallend feit: de doodsbberichten¹⁰ worden zowel in het Nederlands als in het Frans verspreid. In het ene geval gaat het om Karel-Lodewijk Polderman ("rustend onderwijzer"), in het andere geval om Charles-Louis Polderman ("professeur pensionné"). De tweetaligheid (van jongs af het

Vader († 1944) en moeder († 1941) Polderman zullen hun zoon Fabrice niet meer terugzien.

sterke wapen van Fabrice) blijkt wel degelijk gestimuleerd door vader (in het bidprentje gekenschetst als "bon, serviable, ardent à l'étude et au travail, dévoué sans mesure à une profession aimée").

Begin september 1944 worden Brugge en Gent bevrijd. Aan de universiteit kan de "zuiveringsactie" van start gaan. Men stelt lijsten op van "anti-vaderlandsche" elementen en geeft opdracht aan een "onderzoekscommissie" om te oordelen over personeelsleden die "op nationaal gebied" in gebreke zijn gebleven. Allereerst wil men de collaborateurs treffen (leden van Duitsgezinde groeperingen en Vlaams-nationale verenigingen) en wil men de toegang tot de universiteit weigeren aan degenen die tijdens de oorlog benoemd zijn.¹¹ In dat beginstadium komt op geen enkel document de naam Polderman voor. Trouwens, niemand weet waar hij zich bevindt. Men blijft in het duister tasten. Ten bewijze: wanneer de "Lloyds and National Provincial Foreign Bank" (Brussel) eerst op 6 november en vervolgens op 20 november 1944 aan de Gentse universiteit vraagt "quelles sont les dispositions que vous comptez prendre concernant le compte chez nous de Mr. Fabrice Polderman", antwoordt de beheerder-inspecteur op 27 november 1944: "Nous n'avons pas de nouvelles concernant Mr. Polderman depuis bientôt 5 ans. Nous ne sommes plus en relation avec lui et ne pouvons donc pas vous renseigner."¹² Drie maanden later wil de gemeentelijke elektriciteitsdienst van Elsene vernemen van de Gentse rector "of de Heer Polderman Fabricius deel uitmaakt van het professorenkorps uwer Universiteit", want in bevestigend geval "zou het ons genoeg doen insgelijks de werkelijke verblijfplaats van den belanghebbende te kennen." In een korte reactie (12 maart 1945) laat de rector weten "dat sedert 1940 Prof. Polderman in het buitenland vertoeft, maar dat mij zijn werkelijke verblijfplaats totaal onbekend is."¹³

Niet alleen op het rectoraat, doch ook in de faculteit letteren en wijsbegeerte begint men zich op te winden over het onbegrijpelijk gedrag van Polderman. In het belang van de studenten en mede op aandringen van Foncke (die niet langer alle last op de schouders wil nemen) wordt de talentvolle Herman Uyttersprot "gedetacheerd" van het koninklijk atheneum Aalst naar de rijksuniversiteit Gent.¹⁴ Met de hem kenmerkende geestdrift weet hij onmiddellijk de herinnering aan Polderman weg te vegen.

Toch is het grillige Polderman-verhaal nog niet afgelopen. Bij het begin van de zomer 1945 (het Duitse leger heeft dan al een maand eer-

der gecapituleerd) krijgt de Gentse rector een brief van de liberale onderwijsminister Auguste Buisseret die (als een donderslag!) meedeelt "dat Prof. Polderman mij van uit Rio de Janeiro bericht, dat hij gedurende het huidig academisch jaar zijn universitaire arbeid nog niet zal kunnen hervatten."¹⁵

Eindelijk is een tip van de sluier opgelicht: Fabrice Polderman zit in Brazilië! Wat nu aangevangen? Hem straks weer in dienst nemen? En Uyttersprot terugsturen naar Aalst? Fabrice houdt zelf de spanning erin: hij laat niets meer van zich horen. Ook in 1946 en 1947 geeft hij taal noch teken. De faculteitsraad letteren en wijsbegeerte vindt het welletjes en beslist in januari 1948 om opheldering te vragen aan de rector: "In haar jongste vergadering heeft de Faculteit de wens uitgesproken, in kennis te worden gesteld van de academische toestand van Prof. Polderman. Enerzijds komt zijn naam op het programmaboekje niet meer voor, doch anderzijds heeft niemand ooit de officiële mededeling van zijn uittreden uit het onderwijzend personeel ontvangen. We zouden U dank weten, Mijnheer de Rector, indien U ons dienaangaande kon inlichten."¹⁶ Het blijft een vergeefse poging en de faculteit voelt zich machteloos...

Nog acht maanden zal het duren vooraleer de universiteit een verlossende tijding ontvangt. Een in het Frans gestelde brief, gedateerd 26 augustus 1948, ondertekend door Valère Polderman en verzonden vanuit Brugge, meldt aan rector Norbert Goormaghtigh: "C'est avec une profonde douleur que nous vous avisons de la mort de notre cher frère Fabrice, professeur à votre université, survenue le 22 août à Rio de Janeiro, Brésil, à la suite d'interventions chirurgicales. Sa maladie due au climat tropical, je pense, a été longue et pénible."¹⁷ Onmiddellijk (27 augustus 1948) verwittigt de rector de professoren van de universiteit en de minister van onderwijs. Bovendien betuigt hij Valère Polderman zijn deelneming "in het smartelijk verlies dat U ondergaan hebt in den persoon van Uw gewaardeerde broeder." En hij voegt eraan toe: "Het is reeds lange jaren dat Prof. F. Polderman verwijderd was van onze Universiteit, doch wij herinneren ons met ontroering de vele diensten welke hij bewees aan onze Universiteit."¹⁸ Ook de decaan van de faculteit letteren en wijsbegeerte, Guy De Poerck, Bruggeling van geboorte en (net als Fabrice Polderman) oud-leerling van het Brugs atheneum, haast zich om Valère Polderman "innige blijken van rouw bij het spijtig heengaan van Uw broeder over te maken."¹⁹ Bij de opening van de fa-

culteitsvergadering van 5 oktober 1948 spreekt De Poerck enkele woorden ter nagedachtenis van Polderman, maar zowel Edgard Blancquaert als Franz De Backer dringen aan om meteen de agendapunten te behandelen. Hiermee wordt duidelijk dat de germanisten, na ruim acht jaar onzekerheid, nog weinig sympathie hebben voor de vroegere collega. In diezelfde vergadering beslist men trouwens dat de cursussen van Polderman "zo spoedig mogelijk vacant verklaard moeten worden."²⁰ Een week later heeft in de Aula de "plechtige opening der leergangen" plaats. Bij die gelegenheid wordt, traditiegetrouw, door de rector verslag uitgebracht over het voorbije academisch jaar en dus worden ook de overleden professoren herdacht. Over Polderman zegt rector Goormaghtigh: "Onze zeer begaafde Collega Polderman van de Faculteit Wijsbegeerte en Letteren bewees vele diensten aan onze Universiteit, als Kabinetschef van de Ministers van Openbaar Onderwijs Hubert en Huysmans. Wegens zijn talrijke extra-Universitaire bezigheden werd hij ontlast van het grootste deel zijner leeropdrachten. Vooral letterkundig georiënteerd, leverde hij belangrijke bijdragen in litteraire tijdschriften."²¹ Namens de familie schrijft dezelfde dag nog Marguerite Polderman (weduwe van Georges Ballion) aan de rector: "Nous avons été infiniment sensibles à l'hommage de sympathie que Vous avez rendu aujourd'hui, au cours de la séance d'ouverture de l'Université, à la mémoire de notre regretté frère et parent, le professeur Fabrice Polderman."²² Marguerite Polderman woont in Gent, is de dochter van Henri Polderman (oom van Fabrice), studeerde van 1919 tot 1923 aan de Gentse universiteit en behaalde er het diploma van "docteur en sciences naturelles". Vreemd is het eigenlijk, dat Marguerite zich nu plots manifesteert, maar dat er verder geen enkel spoor van contact tussen Fabrice en zijn 10 jaar jongere nicht te vinden is ...

Niet verwonderlijk daarentegen is de snelheid waarmee in het najaar van 1948 de opvolging van Polderman geregeld wordt. Herman Uyttersprot, sedert 1945 als plaatsvervanger aangesteld, ziet zijn inspanningen beloond met een benoeming tot docent (met terugwerkende kracht vanaf 1 oktober 1948). Toch is de "zaak Polderman" nog niet helemaal van de baan. Op 17 november 1948 richt decaan René Dekkers zich tot de Belgische ambassadeur in Rio de Janeiro, want: "Il y a lieu de croire que Monsieur Polderman possédait encore des ouvrages des Bibliothèques de l'Université de Gand. C'est pourquoi je vous serais très reconnaissant, si vous pouviez les rassembler et les renvoyer."²³ De

ambassadeur antwoordt op 14 december 1948, dat de weduwe van Polderman "compte se rendre en Belgique dans le courant du mois de janvier prochain" en dat zij in Leuven gaat wonen. Hij stelt Dekkers gerust: "Je lui fais part de votre désir."²⁴ Die boekenhistorie sleept al meer dan twaalf jaar aan en Dekkers maakt zich geen illusies. Hij waagt nog één poging: bij het gemeentebestuur van Sint-Genesius-Rode informeert hij op 15 december 1948 naar het juiste adres van Polderman "in de laatste jaren voor de oorlog; dit in verband met boeken, die tot de Universiteit Gent behoren en welke Prof. Polderman in bruikleen bezat voordat hij het land verliet."²⁵ Er komt geen enkele reactie (hetgeen begrijpelijk is, want Fabrice heeft nooit in Sint-Genesius-Rode gewoond). De weduwe in Rio de Janeiro laat evenmin iets van zich horen. Nimmer zullen de ontleende boeken op hun vroegere plaats terugkeren ...

Er volgt nog één administratieve nasleep in 1949. Nu het onomstotelijk vaststaat dat Fabrice Polderman "zijn ambt heeft verlaten in 1940" en dat hij na de bevrijding "niet naar België is teruggekeerd" (en dus "niet meer in dienst is getreden aan de universiteit te Gent"), laat de liberale onderwijsminister Léon Mundeleer een besluit opstellen, dat op 29 november 1949 door de prins-regent wordt ondertekend en waardoor Fabrice Polderman met ingang van 15 mei 1940 "ambtshalve ontslagen wordt" uit zijn functie van gewoon hoogleraar aan de Gentse universiteit.²⁶ Dat is het laatste officiële stuk in het dossier Polderman. Niemand reageert erop. Het hoofdstuk is afgesloten.

Mildheid legt alleen nog Robert Foncke aan de dag, wanneer de faculteit letteren en wijsbegeerte in 1952 een overzicht publiceert van "zestig jaren onderwijs en wetenschap". In de rubriek Duitse filologie wijdt Foncke anderhalve pagina aan de brede carrière van Fabrice Polderman, vooral aan zijn "gaandeweg drukker wordende bezigheden" buiten de universiteit. Een en ander met de mantel der liefde bedekkend schrijft Foncke o.m.: "Indien het waar is dat deze veelvuldige werkzaamheden Prof. Poldermans aandacht hebben weggeleid van het terrein, waarop hij veel groots had kunnen presteren, toch blijft bij wie hem gekend hebben de herinnering levendig aan zijn fijne kunstzin, zijn ontegensprekelijk echt artistieke natuur, die hem er toe bewogen in verbinding te treden met kunstmiddelen in de hoofdstad en aldus met tal van kunstenaars, in wier voordeel hij een nimmer begevende stuwkracht in officiële kringen of daarbuiten heeft laten spelen."²⁷

Hier zouden we het levensverhaal van Fabrice Polderman kunnen beëindigen. We beseffen echter dat vele vragen onbeantwoord blijven en dat de lezers niet altijd hebben gekregen wat ze verlangden. Voornamelijk denken we aan de jaren dertig en aan de periode 1940-1948. Zouden leden van de familie Polderman sporen hebben achtergelaten, die ons in zekere mate nog wegwijs maken? De resultaten van onze zoektocht zijn helaas bedroevend. Valère Polderman (de twee jaar jongere broer van Fabrice) was gehuwd met Alice De Schepper en had in de Gieterijstraat te Brugge een fabriekje waar tabak tot snuif verwerkt werd. Het echtpaar bleef kinderloos en Valère stierf in 1985. Eventuele correspondentie met Fabrice is niet te vinden. Ook met Juliette Polderman (vier jaar jonger dan Fabrice) moeten de contacten zeer beperkt zijn geweest.

Juliette en haar man, Emile Vanderhaegen, verkochten in de Wijngaardstraat te Brugge paklinnen, zakken en kolen. Hun huwelijk bleef eveneens kinderloos. Emile overleed in 1958, Juliette in 1973. Vruchteloze moeite om iets terug te vinden. Alma Polderman (de jongste zus van Fabrice) ging haar eigen weg als zangeres in opera's, maar gaf ook recitals en maakte deel uit van operettegezelschappen (in binnen- en buitenland). Na de tweede wereldoorlog wendde zij haar ervaring aan om in Wallonië als muziklerares te fungeren in diverse scholen. Het langst (vanaf 1950 tot 1973) was zij verbonden aan de muziekschool van Bouillon. Zij bleef trouwens ook wonen in Bouillon tot aan haar dood in 1986. Kinderen had zij niet. Een dossier met inlichtingen over haar opleiding en haar muzikale carrière wordt bewaard op het stadhuis van Bouillon; het bevat echter geen gegevens over de familie Polderman.

Dan maar hopen dat "oral history" ons zou kunnen helpen. Dus gingen we enkele hoogbejaarden opzoeken²⁸, die vroeger hadden gewoond in de buurt van "Villa Alma", het ouderlijk huis dicht bij de Gentpoort. Hun herinneringen waren zeer vaag, onsamenhangend en soms tegenstrijdig. Op de vraag of zij in de jaren dertig Fabrice hadden gekend, klonken de antwoorden echter steevast: "nooit gezien".

Zouden we misschien méér geluk hebben, mochten we de "officiële weg" bewandelen? Eerbiedige brieven zonden we derhalve naar ons ministerie van buitenlandse zaken, naar de Belgische ambassade in

Brazilië, naar het Belgisch consulaat in Rio de Janeiro. Beschikte men over informatie betreffende het gezin Polderman in de jaren 1940-1948 en daarna? Een dialoog bleek niet mogelijk. Na herhaaldelijk aandringen kregen we uiteindelijk toch een ambtelijk bericht, waarin gemeld werd: "met het oog op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer wordt de toegang tot de persoonlijke dossiers van Belgen ingeschreven bij onze diplomatieke en consulaire vertegenwoordigingen in het buitenland wettelijk beperkt", of korter geformuleerd: "de mededeling van gegevens aan derden is strikt verboden".

Door een toeval hadden we intussen vernomen dat het door Gustave Van de Woestyne in 1919 geschilderde portret van Fabrice Polderman door zijn weduwe in 1960 was geschonken aan het Museum voor Schone Kunsten te Gent. Wij meteen naar het Citadelpark! Inzage in bewaarde briefwisseling leerde ons dat het schilderij (100,5 x 69 cm) inderdaad was overgebracht naar het Gentse Museum in 1960. Daarvoor had de jonge diplomaat Hubert De Schryver gezorgd, nadat hij van 1957 tot 1959 secretaris was geweest van de Belgische ambassade in Rio de Janeiro. Paul Eeckhout, de toenmalige conservator van het Museum, stuurde zowel aan de weduwe van Polderman als aan diplomaat De Schryver "une lettre de remerciement", eraan toevoegend "nous avons été très heureux de recevoir le portrait qui complète fort bien nos collections de l' Ecole de Laethem". Met dat bewijsstuk in handen hebben we ons vorig jaar tot Hubert De Schryver gewend om wat meer informatie in te winnen. Hij herinnerde zich nog zeer goed de ontmoeting met mevrouw Polderman, die kwam vragen het schilderij mee te nemen naar België. Hij wist ons ook te vertellen, dat zij (samen met haar partner, een Duitse jood) een fabriek had van kookpotten. Of die partner tevens haar echtgenoot was (ofwel enkel vennoot), kon niet met zekerheid bevestigd worden. Daarom raadde De Schryver ons aan (ook in verband met eventuele kinderen en kleinkinderen) contactpersonen te zoeken in Rio de Janeiro.

Dat advies volgend kwamen we terecht bij de organisatie "Vlaamingen in de Wereld" (onze laatste strohalm!), waardoor we verbinding kregen met een correspondent in Brazilië. In een minimum van tijd mochten we vernemen dat een Bruno Polderman en een Luiz Polderman nog woonden in Rio de Janeiro. Adressen en telefoonnummers volgden, alsmede de raad om enkel het Portugees te hanteren.

Eind mei 2004 begint de briefwisseling met Bruno en Luiz Pol-

derman. We starten met een tiental verkennende vragen (wie zijn jullie? hebben jullie Fabrice Polderman gekend? wat weten jullie over Hermine Claassen en Claude Polderman? leeft Claude nog? wat deed Fabrice tijdens de oorlog? is zijn archief bewaard? enzovoort ...). Een maand later arriveert een gezamenlijk schrijven van Bruno en Luiz. Ze zijn verheugd over onze belangstelling en pogen de vragen te beantwoorden. Luiz is geboren in 1961, Bruno in 1962. Claude (inmiddels overleden) was hun vader. Fabrice, hun grootvader, hebben ze uiteraard niet gekend. Wat ze over hem weten, is van "horen zeggen" en dus niet altijd betrouwbaar. Onmiddellijk zenden we een nieuwe brief met meer concrete vragen. Er komt geen reactie. In augustus 2004 herhalen we onze vragen. Bruno en Luiz beweren onze vorige brief niet te hebben ontvangen ("in de afgelegen wijk waar wij wonen, gaan brieven vaak verloren of worden gestolen") en houden zich voor de rest op de vlakte. De meeste antwoorden op de door ons gestelde vragen beginnen met het woord "infelizmente" (= helaas). Toch geven we het niet op. In september en oktober 2004 worden sommige inlichtingen aangevuld. Wat we beetje bij beetje bijeenstellen, kunnen we als volgt samenvatten:

Hoe leerden Fabrice en Hermine elkaar kennen? Waarom huwden zij pas in 1938, toen Claude al zes jaar was?

"Helaas, dat weten we niet. Daar werd nooit over gesproken. Het taboe mocht niet geschonden worden."

Om welke reden gingen Fabrice, Hermine en Claude op de vlucht in 1940?

"Helaas, dat weten we niet. Hermine en Claude hebben ons wel verteld, dat ze eerst in het neutrale Portugal hebben verbleven en dan pas met een Braziliaans schip de overtocht naar Rio de Janeiro hebben gewaagd."

Op welk gebied was Fabrice actief in Brazilië?

"Hij gaf voordrachten, schreef artikels en liet twee boeken publiceren bij uitgeverij Atlantica Editora: "La Bataille de Flandre" (1943) en "Léopold III et le destin de la Belgique" (1944). Daarnaast volgde hij met een kritisch oog de politieke evolutie in Brazilië en de rol die de vakbonden speelden."

Hoe verliepen de laatste levensjaren van Fabrice?

"Helaas, details kennen we niet, maar na de oorlog kreeg hij gezondheidsproblemen, moest opgenomen worden in het ziekenhuis, onder-

ging chirurgische ingrepen en overleed aan blaaskanker."

Wat gebeurde er na zijn dood?

"Samen met een vennoot nam Hermine de leiding op zich van een aluminiumfabriek. Vrij snel werd ook haar zoon Claude daarbij betrokken. In de loop der jaren groeide bij Claude echter een openlijk verzet tegen de dictatuur in Brazilië. Zijn anarchistisch optreden deed hem in de gevangenis belanden en het voortbestaan van de aluminiumfabriek kwam in gevaar. Het archief van Fabrice (boeken, tijdschriften, manuscripten, brieven, enz.) zat verstopt in de fabriek, maar werd haastig verbrand toen men vreesde voor een militaire inval. Hermine stierf in 1974, Claude pleegde zelfmoord in 1985 (nadat hij voor de zoveelste keer gevangen was genomen)."

Zijn er contacten behouden met de families Polderman en Claassen in België?

"Heel vaag; niet de moeite om te vermelden. We kunnen trouwens weinig toevoegen aan hetgeen we reeds schreven. Het is allemaal lang geleden gebeurd. Er wordt niet meer over gesproken. Daarom willen we onze correspondentie hier ook beëindigen. We moeten bovendien opletten wat we schrijven, want de censuur doet haar werk en we worden – net als Claude indertijd – nog altijd in de gaten gehouden wegens onze politieke activiteiten."

Blijft de mysterieuze Fabrice Polderman voortleven in de harten van zijn Braziliaans nageslacht? ... Men is geneigd het te geloven.

Noten

¹ D. Martin, *De Rijksuniversiteit Gent tijdens de bezetting 1940-44*, Gent, 1985, pp. 1-9.

² ARUG, 4 A2/4 (doos 278 b).

³ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁴ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁵ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁶ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁷ D. Martin, *De Rijksuniversiteit Gent tijdens de bezetting 1940-44*, Gent, 1985, pp. 164-171.

⁸ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).

⁹ AMVC, P 651.

¹⁰ AMVC, P 651.

- ¹¹ D. Martin, *De Rijksuniversiteit Gent tijdens de bezetting 1940-44*, Gent, 1985, pp. 131-141.
- ¹² ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ¹³ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ¹⁴ Rijksuniversiteit Gent, *Liber Memorialis*, I, Gent, 1960, pp. 444-446.
- ¹⁵ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ¹⁶ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ¹⁷ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ¹⁸ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ¹⁹ ARUG, 6 A2/2 (ingekomen en uitgaande briefwisseling).
- ²⁰ ARUG, 6 A1/1, notulen faculteitsraad letteren en wijsbegeerte, vergadering 5.10.1948.
- ²¹ Universiteit Gent, *Verslag over den toestand der Universiteit gedurende het Academisch jaar 1947-1948*, p. 23.
- ²² ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ²³ ARUG, 6 A2/2 (ingekomen en uitgaande briefwisseling).
- ²⁴ ARUG, 6 A2/2 (ingekomen en uitgaande briefwisseling).
- ²⁵ ARUG, 6 A2/2 (ingekomen en uitgaande briefwisseling).
- ²⁶ ARUG, 4 H2/1 (personeelsdossier).
- ²⁷ Rijksuniversiteit Gent, *Zestig jaren onderwijs en wetenschap aan de faculteit van de wijsbegeerte en letteren, Brugge*, 1952, pp. 196-198.
- ²⁸ Met dank aan Valentin Degrande, die ons namen en adressen bezorgde.

UIT HET VERLEDEN VAN DE RUG

De nummers zijn verkrijgbaar bij het Archief van de Universiteit Gent, Sint-Pietersnieuwstraat 25, 9000 Gent; tel. 09/264 30 81; fax. 09/264 42 96; e-mail: Archief@UGent.be

1. E. STOLS, *Latijns-Amerikaanse studenten aan de RUGent (1854-1914)*, 1976, 42p.- €2,00- ISBN: 90-75184-01-8
2. L. VANDEWIELE, *Bij het eeuwfeest van het laboratorium voor toxicologie aan de faculteit voor farmaceutische wetenschappen van de RUG (1876-1976)*, 1976, 39p.- €2,00- ISBN: 90-75184-02-6
3. H. BALTHAZAR, *Het Taalminnend Studentengenootschap 't Zal Wel Gaan (1852-1977)*, 1977, 67p. ISBN: 90-75184-03-4 (Niet meer voorradig)
4. H. BOSSAERT, *Julius Mac Leod en de vervlaamsing*, 1977, 94p. ISBN: 90-75184-04-2 (Niet meer voorradig)
5. H. DEELSTRA, *De school voor kunsten en ambachten (1826-1835) aan de Gentse universiteit*, 1977, 67p. + bijlagen.- €2,50- ISBN: 90-75184-05-0
6. L. ELAUT, *Drie episoden in de geschiedenis van het geneeskundig hoger onderwijs te Gent*, 1977, 39p.- €2,50- ISBN: 90-75184-06-9
7. M. SOMERS, *Max Roose in de vervlaamsingsstrijd om de Gentse universiteit*, 1978, 115p.- €3,00- ISBN: 90-75184-07-7
8. E. OSSIEUR, *Studenten en hun examens in de faculteit geneeskunde RUG (1829-1835)*, 1978, 42p.- €2,50- ISBN: 90-75184-08-5
9. "LOMBROSIANA" *Veertig jaar School voor Criminologie aan de RUG*, 1978, 64p.- €2,50- ISBN: 90-75184-09-3
10. M. REYNEBEAU, *De Gentse universiteit als katalysator in het politieke groeiproces (1846-1870)*, 1979, 100p.- €3,00- ISBN: 90-75184-10-7
11. L. TROCH, *Tien jaar Germaanse filologie aan de Gentse universiteit 1890-1900*, 1980, 69p. + bijlagen.- €3,70- ISBN: 90-75184-11-5
12. A. LOOMAN, *Herinneringen van oudstudenten geschiedenis aan de RUG (1919-1933)*, 1980, 115p.- €3,70- ISBN: 90-75184-12-3
13. A.-M. SIMON-VAN DER MEERSCH, *De eerste generaties meisjesstudenten aan de RUG 1882-1930*, 1982, 314p. ISBN: 90-75184-13-1 (Niet meer voorradig)
14. D. VAN DAMME, *Universiteit en volkswontwikkeling. Het "Hooger Onderwijs voor het Volk" aan de Gentse Universiteit (1892-1914)*, 1983, 166p.- €4,00- ISBN: 90-75184-14-X
15. *50 Jaar Nederlandstalig Diergeneeskundig Onderwijs aan de RUG*, 1984, 259p.- €24,80- ISBN: 90-75184-39-5

16. L. TROCH, *Professor J.F.J. Heremans (1825-1884), pionier van het moedertaalonderwijs in Vlaanderen*, 1984, 84p.- €3,70- ISBN: 90-75184-15-8
17. W. LAPORTE, *75 Jaar lichamelijke opvoeding aan de RUG*, 1984, 100p.- €6,20- ISBN: 90-75184-40-9
18. A. VAN ACKER, *Slavische studenten aan de RUG (1855-1914). Een evocatie*, 1984, 97p. - €3,70- ISBN: 90-75184-16-6
19. E. LANGENDRIES, *De "Vlaamse Hoogeschool" te Gent (1916-1918)*, 1984-1985, 2 dln., 852p. ISBN: 90-75184-17-4 (Niet meer voorradig)
20. K. DE CLERCK, *Rector Bouckaert had toch gelijk*, 1985, 107p.- €3,70- ISBN: 90-75184-18-2
21. D. MARTIN, *De Rijksuniversiteit Gent tijdens de bezetting 1940-1944. Leven met de vijand*, 1993, tweede druk, 185p.- €6,20- ISBN: 90-75184-19-0
22. L. SOETE, *De rol van de Gentse universiteit in de afschaffing van de "Ecole Normale des Sciences" (1870-1890)*, 1986, 126p.- €4,45- ISBN: 90-75184-20-4
23. V. VAN RENTERGHEM, *Het belang van Gent voor de universiteits- en studiekeuze van de Brugse studenten (1817-1914)*, 1986, 250p.- €6,95- ISBN: 90-75184-21-2
24. A. VANDENBILCKE, *Meisjesstudenten aan de Rijksuniversiteit Gent (1930/1931-1945/1946)*, 1987, 261p.- €8,70- ISBN: 90-75184-22-0
25. F. VARENDONCK, *Henri Moke (1803-1862). Leven, werk en gedachtenwereld*, 1987, 191p. + bijlagen.- €8,70- ISBN: 90-75184-23-9
26. W. DAMBRE, *August Wagener (1829-1896). Een leven voor het onderwijs*, 1987, 97p.- €4,45- ISBN: 90-75184-24-7
27. R. RAES, *Ons Verbond. Historiek van een studententijdschrift (1945-1976)*, 1987, 67p.- €3,00- ISBN: 90-75184-25-5
28. M. VERHAS, *Studiebeurzen van overheidswege aan studenten van de Gentse universiteit (1836-1849)*, 1988, 214p.- €8,70- ISBN: 90-75184-26-3
29. R. RAES, *De bladen van de Vlaams-Nationale Studenten Unie Gent (1957-1981)*, 1989, 71p.- €3,70- ISBN: 90-75184-27-1
30. L. VERSTAPPEN, *Geschiedenis studeren in Gent en Groningen (1958-1982)*, 1991, 229p. ISBN: 90-75184-28-X (Niet meer voorradig)
31. *Tussen Kunst en Kennis. Een keuze uit de Gentse universitaire verzamelingen*, 1992, 127p.- €7,45- ISBN: 90-75184-29-8
32. A. IMPENS, e.a., *Koninklijke Bond van het Personeel en andere ATP-verenigingen*, 1992,- 196p.- €11,15- ISBN: 90-75184-30-1
33. N. GOOSSENS, *De Gentse Morfologenschool*, 1992, 82p.- €6,20- ISBN: 90-75184-31-X
34. R. DE CLERCQ, *Prof. Dr. Félix Daels en de vergiftigingszaak te Steendorp*, 1992, 93p.- €6,95- ISBN: 90-75184-32-8
35. A.-M. SIMON-VAN DER MEERSCH, *De academische loopbaan van Prof. Dr. Joseph*

Plateau, 1993, 69p. + bijlagen- €6,20- ISBN: 90-75184-33-6

36. P. JANSSENS, A. DE SCHAEPPDRYVER en H. ONGHENA, *Medische ontwikkelingssamenwerking aan de RUG*, 1993, 216p.- €9,90- ISBN: 90-75184-34-4
37. B. VAN CAMP, M. DORIKENS en L. DORIKENS-VANPRAET, *J.E. Verschaffelt*, 1995, 113p.- €6,20- ISBN: 90-75184-37-9
38. K. PALINCKX, "Nu naar Gent!". *Vlaams-nationale en katholieke studentenbeweging te Gent 1928-1940*, 1995, 315p.- €13,60- ISBN: 90-75184-38-7
39. A. DESPRETZ, *Academia Gandavensis in Nummis. Penningen die betrekking hebben op de Gentse Universiteit*, 1997, 342p.- €40,90- ISBN: 90-75184-41-7
40. E. LANGENDRIES, A.-M. SIMON-VAN DER MEERSCH, *Het Rommelaere complex*, 1999, 119p.- €11,15- ISBN: 90-75184-42-5
41. I. LEUSEN, *125 jaar fysiologie in de faculteit geneeskunde van de universiteit Gent 1817-1942*, 2000, 88p.- €8,70- ISBN: 90-75184-44-1
42. M. DE GENDT, *400 Schampers in woord en beeld*, 2002, 94p.- €10,00- ISBN: 90-75184-45-X
43. K. DE CLERCK, *75 jaar pedagogische wetenschappen aan de Gentse universiteit*, 2002, 174p.-€15,00- ISBN: 90-75184-46-8

Buiten reeks:

K. DE CLERCK, e.a., *Kroniek van de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit*, 1985, tweede druk, 247p.- €2,50- ISBN: 90-75184-35-2

150 Jaar ingenieursopleiding aan de Rijksuniversiteit te Gent (1835-1985), 1986, 386p.- €24,80- ISBN: 90-75184-36-0

A.-M. SIMON-VAN DER MEERSCH en E. LANGENDRIES, *175 Jaar Universiteit Gent/Ghent University 1817-1992*, 1992, 335p. ISBN: 90-72931-30-0 (Niet meer voorradig)

Gent: 300 jaar geneeskunde, 1990, 107p.- €6,20-

Georges Sartou's european roots. Introduction to his life and times, 1984, 55p.- €0,50- (Niet meer voorradig)

20 Jaar RUG-studenten in actie 1968-1988, 1988, 64p.- €0,50-

A.-M. VAN DER MEERSCH en E. LANGENDRIES, *Proffen in de straat*, 1994, 40p.-€1,20

50 jaar Gravensteenfeesten, 1999, 154p.- €16,10- ISBN: 90-75184-43-3